

”Fantasian maailmassa mielikuviutus on ykkönen”
Harry Potter -suomennosten uudissanojen tarkastelua

Suomen kielen pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
toukokuu 2007
Hanna-Maria Kataja

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty humanistinen tiedekunta	Laitos – Department kielten laitos
Tekijä – Author Hanna-Maria Kataja	
Työn nimi – Title "Fantasian maailmassa mielikuvitus on ykkönen": Harry Potter -suomennosten uudissanojen tarkastelua	
Oppiaine – Subject suomen kieli	Työn laji – Level pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year toukokuu 2007	Sivumäärä – Number of pages 59 sivua liitteineen
Tiivistelmä – Abstract <p>Pro graduni käsittelee Harry Potter -kirjasarjan viiden ensimmäisen osan suomennosten uudissanoja. Tutkimusaineisto on kerätty kirjoista Harry Potter ja viisasten kivi, Harry Potter ja salaisuuksien kammio, Harry Potter ja Azkabanin vanki, Harry Potter ja liekehtivä pikari sekä Harry Potter ja Feeniksin kilta. Aineistoon kuuluu 556 sanaa. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia yhteyksiä fantasiakirjallisuuden genren ja Potter-suomennosten uudissanaston välillä on. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan uudissanojen ja lasten kielen yhtäläisyyksiä sekä uudissanaston ekspressiivisyyttä. Tutkimuksen kohteena on myös uudissanaston vaihtelu kirjasarjan eri osissa.</p> <p>Uudissanaston merkitystä tutkittaessa havaittiin, että Potter-kirjojen uudissanastolla on selvä tehtävä ja merkitys fantasiagenren rakentumisessa. Fantasiagenren ja uudissanaston yhteys on erottamaton Harry Potterin kontekstissa. Uudissanojen merkitys kyseiselle kirjallisuudenlajille korostuu Harry Potter -kirjoissa etenkin fantasiagenren maailmankuvan ja kansanperinneainesten tarkastelun yhteydessä.</p> <p>Suuri yhdyssanojen määrä ja uudissanaston muodostuminen normitetun suomen aineksista helpottaa sanojen ymmärtämistä. Lukija pystyy seuraamaan fiktiivisen velhomailman tapahtumia melko vaivattomasti, vaikka keksitty velhomailma tarkoitteineen onkin reaali maailmalle vieras. Lukija saa lisätietoa velhomailmasta myös ekspressiivisten sanojen välityksellä. Lasten kielestä tutut sanaleikit ja sanojen muodostustavat vaikuttavat humoristisesti ja värittävät uudissanojen merkityksiä.</p> <p>Uudissanaston osuus vaihtelee kirjasarjan eri osissa. Uudissanojen vaihteluihin vaikuttaa suuresti se, että jokaisessa Potter-kirjassa juoni ja tapahtumaympäristö vaihtelevat. Yllättävää on se, että jokaiselle kirjalle yhteistä uudissanastoa on vain vähän. Uudissanasto ei laajene tasaisesti kirjasarjan edetessä. Vaikka kyseessä on kirjasarja, uudissanaston näkökulmasta tarkasteltuna jokainen sarjan osa muodostaa oman kokonaisuutensa.</p>	
Asiasanat – Keywords ekspressiivisanat, fantasiakirjallisuus, lasten kieli, uudissanat	
Säilytyspaikka – Depository Fennicum	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkimustehtävät ja -aineisto.....	1
1.2. Harry Potter -kirjasarja.....	4
1.2.1. Kirjailija ja suomentaja	4
1.2.2. Kirjasarjasta.....	6
2. Tutkimuksen teoreettista taustaa.....	8
2.1. Sanojen muodostustavat suomen kielessä.....	8
2.2. Lasten kieli	9
2.3. Ekspressiivisyys.....	13
2.4. Fantasiakirjallisuuden genre.....	14
3. Uudissanojen merkitys ja muoto.....	18
3.1. Merkitysryhmät.....	18
3.1.1. Taikakasvit ja taikaolennot.....	19
3.1.2. Kouluun liittyvät sanat.....	23
3.1.3. Taikaesineet.....	26
3.1.4. Loitsut ja taikajuomat.....	27
3.1.5. Muut sanat.....	29
4. Harry Potter -suomennosten uudissanojen yhteydet lasten kieleen.....	31
5. Uudissanaston ekspressiivisyys.....	35
6. Fantasiagenren ja uudissanaston yhteys.....	37
6.1. Fantasian maailmankuva.....	37
6.2. Fantasia ja kansanperinne.....	42
6.3. Fantasiakirjallisuuden juonirakenne	43
7. Uudissanaston osuus sarjan eri osissa.....	46
7.1. Uudissanojen määrän vaihtelu.....	46
7.2. Kirjasarjan keskeisimmät sanat.....	48
8. Päätäntö.....	50
LÄHTEET.....	52
LIITE: Harry Potter -suomennosten uudissanat kirjasarjan osissa 1–5.....	55

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävät ja -aineisto

Tutkin pro gradussani *Harry Potter* -suomennosten uudissanastoa. Tein aiheesta proseminaaritutkielman keväällä 2003, jolloin aineistonani oli *Harry Potter ja liekehtivä pikari* -kirjan uudissanat. Pro graduni tutkimusaineiston olen kerännyt J. K. Rowlingin *Harry Potter* -kirjojen suomennoksista, joita on tutkimuksen alkuun mennessä ilmestynyt viisi. Olen kerännyt aineistoni viidestä ensimmäisestä kirjasta. Kirjojen maailma on keksitty velhomaailma, mikä osaltaan selittää kirjojen vieraan sanaston. Tässä fiktiivisessä ympäristössä on tietenkin asioita ja esineitä, jotka ovat reaali maailmalle tuntemattomia, ja ne on nimettävä jotenkin.

Poimin mukaan aineistoon sanat, jotka ovat normitettuun suomeen kuulumattomia sanoja ja jotka selvästi kuuluvat kirjan aihepiiriin. Kun olen jättänyt erisnimet ja harvat kirjassa esiintyvät sanaliitot pois aineistosta, olen saanut kokoon yhteensä 556 lekseemiä. Aineistooni ei kuulu erisnimiä, koska niiden käsittely vaatisi oman tutkimuksensa. *Uudissanan* määrittely ei ole yksinkertaista varsinkaan yhdyssanojen osalta, mutta tässä tutkimuksessani käytän uudissanan käsitettä melko vapaasti. Perussanakirja (s. v. *uudissana*) määrittelee uudissanan tietoisesti luoduksi uudeksi sanaksi tai kieleen hiljattain tulleeeksi sanaksi, ja toimin tämän määritelmän pohjalta. Mukana ovat kuitenkin myös sanat, jotka ovat kuuluneet tai kuuluvat edelleen normitettuun suomeen, mutta joiden merkitys on muutettu täysin. Tällainen on esimerkiksi *kaljuuna*, joka Harry Potterin kontekstissa tarkoittaa kultaista velhorahaa. Perussanakirjassa kyseistä sanaa ei ole, mutta Nykysuomen sanakirjassa *kaljuuna* on 'purjealuksen keulaparvi tai purjelaivatyyppi' (NS s.v. *kaljuuna*). Uudissanoilla tarkoitan siis tässä tutkimuksessani Potter-kirjoissa esiintyviä sanoja, joiden oletan olevan uusia tilapäiseen tarkoitukseen muodostettuja, normitettuun suomeen kuulumattomia tai merkitykseltään muutettuja suomen kielen lekseemejä. Apuna aineiston keräämisessä olen käyttänyt Suomen kielen perussanakirjaa (PS) ja Nykysuomen sanakirjaa (NS). On siis huomattava, että aineiston kerääminen on tapahtunut manuaalisesti ilman sähköistä käsittelyä tai yksiselitteistä sääntöä, mikä saattaa osaltaan vaikuttaa siihen, että joitakin uudissanoiksi luokiteltavissa olevia

sanoja on voinut jäädä pois aineistosta. Aineisto on kuitenkin laaja ja antaa kattavan kuvan kirjasarjan uudissanastosta, mikä onkin pyrkimykseni.

Tutkimuskysymysteni asettelua on ohjannut proseminaariryöstäni alkaen Riitta Erosen artikkeli (2002), jota varten hän haastatteli Harry Potter -kirjojen suomentajaa Jaana Kaparia. Suomentaja on saanut Harry Potter -käännöksistään kansainvälisen kääntäjäliiton Astrid Lindgren -palkinnon. Erosen artikkelissa Kapari kertoo, ettei ole Harry Potter -kirjojen suomennoksia varten perehtynyt mitenkään erityisesti kieliteorioihin. Erosen kirjoittaa: ”Lukijasta näyttääkin siltä, että Jaana Kapari on ainakin Potter-kirjojen uudissanoja suomentaessaan käyttänyt kaikkia kielemme sananmuodostuskeinoja --.” Lisämotivaatiota oman tutkimukseni toteuttamiseen antoi hauska huomio Potter-kirjojen sanaston leviämisestä ja tunnettuudesta. Vuonna 2005 presidentinvaalien alla esitettiin Yleisradion tv-ohjelma Pieni presidenttipeli, jossa lapset muun muassa pelasivat sananselitystä presidenttiehdokkaiden kanssa. Lapset olivat itse valinneet selitettävät sanat, ja näistä yksi oli Harry Potter -kirjoja lukeneille tuttu *huispaus* ’luudilla lentäen pelattava pallopele’. Mielestäni tämä kertoo siitä, että ainakin lapset ovat havainneet Harry Potter -kirjojen sanaston erikoisuuden. Jotakin tästä erikoisuudesta pyrin tutkimuksellani esittelemään. Esko Miettinen (2004: 41) esittää yhden mahdollisen syyn kirjasarjan suurelle suosiolle: ”Kirjasarjan lukeminen vahvistaa lukijan kriittistä asennetta. Niinpä Potter-kirjat toimivat osana yhteiskunnallista muutosprosessia. Ne ovat sosiaalisesti ja poliittisesti tärkeä ilmiö.”

Harry Potter -kirjojen suosio heijastuu myös eri tieteenalojen kiinnostuksena kirjasarjaa kohtaan. Niitä käsitteleviä tutkielmia on valmistunut useita pelkästään Suomessa eri yliopistoissa muun muassa kasvatustieteen, käännöstieteen, teologian ja suomen kielen alalta. Hanna Karppinen (2003) on tutkinut suomen kielen pro gradussaan neljän ensimmäisen Potter-kirjan uudissanoja. Hänen tutkimuksensa esittelee näitä uudismuodosteita morfologian näkökulmasta. Karppinen on myös haastatellut kirjojen suomentajaa ja saanut selville muun muassa sen, että analogiamallien käyttö ja vanhan suomenkielisen sanaston hyödyntäminen ovat suomentajan tärkeitä työvälineitä. Karppisen aineisto eroaa omastani, sillä hän on ottanut mukaan tutkimukseen myös erisnimet ja sanaliitot, joita itse en tässä käsittele. Samoin Heidi Heikkilä (2006) on suomen kielen pro gradussaan tutkinut ja vertaillut

englanninkielisen ja suomenkielisen Harry Potter -sanaston sananmuodostuskeinoja. Oma tutkimukseni käsittelee aineistoa useammista näkökulmista ja eri tavoin kuin Karppisen ja Heikkilän tutkimukset, ja siksi uskon sen tuovan jotain uutta esille kirjasarjan sanastosta.

Haluan selvittää tutkimuksessani, millaisia yhteyksiä kirjojen uudissanojen merkityksen ja muodon välillä mahdollisesti on. Esimerkiksi proseminaarityötä tehdessäni huomasin, että lähes kaikki taikaolentojen nimet ovat yhdyssanoja. Heikkilä on todennut yhdistämisen yleisimmäksi Potter-kirjojen sanaston luomistavaksi (Heikkilä 2006: 114). Selvitän siis, millaisia merkityksiä uudissanoilla on ja mitä nimetään uudissanoilla. Selvitän myös, mistä uudissanojen kuvailevuus syntyy ja onko sanastossa mukana ekspressiivisanoja. Lisäksi tutkin, miten uudissanat luovat fantasiagenreä, millä tavoin fantasiagenre vaikuttaa sanastoon ja kuinka sanasto muuttuu kirjasarjan edetessä. Sanaston muuttumisen tarkastelun toteutan lähinnä sanojen merkitysryhmien laajuutta vertailemalla. Sanastossa on myös selviä humoristisia piirteitä, ja haluan selvittää, mistä tämä humoristisuus syntyy. Fantasiakirjallisuuden kontekstia ja sen vaikutusta ei voi olla huomioimatta tässä tutkimuksessa. Tutustun siis myös fantasiakirjallisuuden käsitteeseen ja siihen, eroavatko Harry Potter -kirjat muusta fantasiakirjallisuudesta, koska teoksen aihepiiri vaikuttaa oleellisesti myös sen sanastoon.

Haasteen tutkimukselle asettaa kirjojen kulttuurisidonnaisuus ja sen vaikutus niiden sanastoon. Hiljattain on ilmestynyt fantasiakirjallisuutta tarkastelevia teoksia, joista on tutkimuksessani apua. Selvitän, miten Harry Potter -kirjat sijoittuvat fantasiakirjallisuuteen, jotta voin tutkia, miten genre vaikuttaa kirjojen kieleen. Jotkut Kaparin käyttämistä sanoista liittyvät mytologiaan ja vanhaan kansanperinteesseen, kuten esimerkiksi *alruuna* 'mytologinen taika- ja lääkekasvi' (Wienker-Piepho 2004: 103). Kansanperinteen hyödyntäminen omienkin havaintojeni mukaan on tyypillistä fantasiakirjallisuudessa. Varsinkin uudemmissa fantasiakirjallisuutta käsittelevissä teoksissa esitellään myös fantasiakirjallisuuden sanastoa. Itse pyrin selvittämään, mistä sanoista muodostuu kirjojen ”ydinsanasto” eli ne sanat, jotka esiintyvät kaikissa aineistooni kuuluvissa kirjoissa. Koska aineistoon kuuluu suuri määrä yhdyssanoja, analysoin niitäkin mahdollisimman kattavasti. Tässä apunani on muun muassa teoriaa ja tutkimuksia lasten kielen uudissanoista. Käytän

kvalitatiivista tutkimusmenetelmää ryhmitellessäni aineistoa ja kvantitatiivista metodia esittäessäni joitakin sanojen frekvenssejä, joita uudissanaston muuttumista käsittelevässä luvussa. Lähdeviitteiden yksinkertaistamiseksi käytän Harry Potter -kirjoista lyhenteitä HP1, HP2 ja niin edelleen. Numero viittaa kirjasarjan osaan järjestysnumeron tavoin.

1.2. Harry Potter -kirjasarja

Seuraavissa alaluvuissa esittelen Harry Potter -kirjasarjan kirjoittajan ja suomentajan sekä kerron lyhyesti kirjasarjan juonesta ja tyypillisistä piirteistä. Kirjasarjan yhteydessä esittelen lisäksi joitakin asiantuntijoiden lausuntoja kirjasarjasta ja sen sijoittumisesta fantasiakirjallisuuteen. Pyrin kertomaan asioita, jotka auttavat lukijaa tutkimuksen lähtökohtien ja tutkijan mielenkiinnon kohteiden ymmärtämisessä.

1.2.1. Kirjailija ja suomentaja

Sarjan kirjoittaja Joanne Kathleen Rowling on englantilainen naiskirjailija, joka on lähtöisin köyhistä oloista. Hän on ansainnut mittavan omaisuuden Harry Potter -nuortenkirjoillaan. Kirjojen suomalaisen kustantajan Tammen verkkosivuilla kerrotaan kirjailijasta ja hänen urastaan seuraavasti:

J. K. Rowling on syntynyt vuonna 1965 ja varttunut Walesissa. Kirjailija on opiskellut ranskaa Exeterin yliopistossa. Joanne oli 25-vuotias, kun hänen äitinsä kuoli. Sen jälkeen hän muutti Portugaliin. Hän opetti siellä englantia ja kirjoitti Harry Potterin ensimmäistä osaa, avioitui ja sai tyttären. Avioliitto päättyi kuitenkin eroon, ja vuonna 1994 Joanne muutti pienen tyttärensä Jessican kanssa Edinburghiin. Joanne avioitui myöhemmin Neil Murrayn kanssa ja heillä on kaksi lasta.

J. K. Rowling sai ensimmäisen Harry Potter -kirjan käsikirjoituksen valmiiksi vuonna 1995. Kesti vuoden ennen kuin agentti löysi sille kustantajan. Sen jälkeen kirjasarjan osia on ilmestynyt noin parin vuoden välein. *Harry Potter and the Philosopher's Stone* julkaistiin Isossa-Britanniassa kesäkuussa 1997 (suom. *Harry Potter ja viisasten kivi*, 1998). Toinen osa, *Harry Potter and the Chamber of Secrets*,

julkaistiin Isossa-Britanniassa 1998 (suom. *Harry Potter ja salaisuuksien kammio*, 1999). Kolmas osa, *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*, julkaistiin 1999 (suom. *Harry Potter ja Azkabanin vanki*, 2000). Neljäs osa, *Harry Potter and the Goblet of Fire*, julkaistiin heinäkuussa 2000 (suom. *Harry Potter ja liekehtivä pikari*, 2001). Viides osa, *Harry Potter and the Order of the Phoenix*, julkaistiin kesäkuussa 2003 (suom. *Harry Potter ja Feeniksin kilta*, 2004). Kuudes osa, *Harry Potter and the Half-Blood Prince*, julkaistiin Isossa-Britanniassa heinäkuussa 2005. Suomeksi se julkaistiin maaliskuussa 2006 nimellä *Harry Potter ja puoliverinen prinssi*.

J. K. Rowlingin Harry Potter -kirjat on käännetty 25.11. 2005 mennessä 63 kielelle. Kirjojen suosioista kertovat laajan kääntämisen lisäksi kirjoille annetut palkinnot. Esimerkiksi kirjasarjan kolmas osa on saanut muiden muassa The Whitbread Children's Book of the Year - ja Nestlé Smarties Book Prize -palkinnot. Sarjan kolmas kirja on ollut lisäksi ehdokkaana useiden palkintojen saajaksi. Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa sarjan neljännessä osasta otettiin miljoonapainos, joka myytiin loppuun hetkessä. (<http://www.harrypotter.fi/>)

Kaikki ilmestyneet Harry Potter -kirjat on suomentanut loviisalainen Jaana Kapari. Hän työskentelee puolet ajastaan nuorten ja puolet aikuisten kirjojen parissa. Kapari on hankkinut kokemusta nuorten kirjasarjojen käännöstoista suomentaessaan muun muassa Neiti Etsiviä ja Baby Sitters Clubia. Hyvä kääntäminen vaatii eläytymistä, johon Jaana Kaparin mielestä ei ole olemassa koulutusta. Eletty elämä ja kiinnostus kaikkeen mahdolliseen auttavat kääntäjää, samoin käden ulottuvilla olevat hyvät tiedonlähteet. Omana salaisena aseenaan hän pitää runojen ja romaanien lukemista. Hän on ollut kirjojen suurkuluttaja siitä lähtien kun oppi lukemaan 6-vuotiaana. Ensimmäinen kirjastosta lainattu kirja oli Suomen kansan satuja ja tarinoita. (<http://194.251.244.92/opettaja/ope0106/>) Kaparille kääntäminen merkitsee kokonaisvaltaista eläytymistä käännettävään teokseen ja sen maailmaan: "Alkuteosta on tutkittava kaikilla aisteilla. Täytyy pystyä kuulemaan, miten teoksen henkilöt puhuvat, ja ymmärtämään, miltä heistä tuntuu. Tavoitteeni on olla aivan kiinni tekstissä. Suomentaminen on silti aina tulkintaa." (<http://www.harrypotter.fi/>) Kapari pitää tärkeänä suomentajan työssä hyvän suomen kielen hallintaa. Myös lähdekielen osaaminen on tärkeää. (<http://194.251.244.92/opettaja/ope0106/>)

Suvi Aholan (2001) haastattelussa Kapari luonnehtii Harry Potter -kirjojen

maailmaa dickensiläiseksi ja Harry Potteria hyvin kirjoitetuksi tarinaksi. Ahola kirjoittaa, että ”kirjojen velhomaailma sisältää paljon erityistermejä, joille hän [Kapari] on kehittänyt kokonaan uuden, suomalaisen asun. Esimerkiksi ruotsalainen ja espanjalainen kollega ovat jättäneet jästin, huiispauksen – ja metsinkäisen kokonaan kääntämättä.” Tähän Kapari vastaa: ”Ehkä se on minun ominaislaatuani. Minusta on hauskaa leikkiä sanoilla ja yrittää samalla tavoittaa Rowlingin henkeä ja huumoria.” (Ahola 2001.)

Kapari on lupautunut suomentamaan kaikki Harry Potter -kirjasarjan seitsemän osaa. Kapari on saanut kekseliäistä ja taidokkaista suomennoksistaan kansainvälisen kääntäjäliiton Astrid Lindgren -palkinnon. (<http://www.harrypotter.fi/>) Kapari on saanut lisäksi ensimmäisestä Potter-käännöksestään kansainvälisen nuortenkirjaneuvoston IBBY:n kunniakirjan. (<http://194.251.244.92/opettaja/ope0106/>)

1.2.2. Kirjasarjasta

Rowlingin teosten päähenkilö on orpo poika, joka saa 11-vuotiaana tietää olevansa velho. Hän asuu tätinsä perheen luona, missä häntä kohdellaan huonosti. Syy huonoon kohteluun on se, että Harry on velho, mitä hän ei itse ole kuitenkaan tiennyt. Harryn tati perheineen vihaa velhoja enemmän kuin mitään, ja yrittää pitää kaiken velhomaailmaan liittyvän Harrylta salassa. 11-vuotissyntymäpäivänään Harry saa kutsukirjeen velhokoulu Tylypahkasta. Tädin perhe yrittää kuitenkin estää Harryn kouluun menemisen, ja lopulta koulun riistanvartija Hagrid saapuu hakemaan Harryn.

Kun Harry sitten aloittaa opiskelun velhokoulu Tylypahkassa, hänen elämänsä muuttuu täysin. Pojan menneisyydestä alkaa paljastua vähitellen asioita, joista hän ei ole tiennyt mitään. Harryn tati perheineen on salannut pojan vanhempien todellisen kohtalon. Pimeyden velho Voldemort on tappanut Harryn vanhemmat tämän ollessa vauva. Salaman muotoinen arpi Harryn otsassa on muisto siitä tapahtumasta. Jostain syystä Harry ei kuitenkaan kuollut Voldemortin langettamaan tappokiroukseen, vaan jäi henkiin. Velhomaailma kohtelee Harrya aivan eri tavalla kuin mihin hän on tottunut tätinsä luona asuessaan: hän on kuuluisa ja saa paljon huomiota osakseen.

Jokainen kirja kertoo yhden lukuvuoden tapahtumat. Koulussa Harry saa ystäviä, joita hänellä ei aikaisemmin ole ollut. Jokaisessa kirjassa hän joutuu taistelemaan pahaan vastaan ystäviensä avustuksella. Kirjasarjan edetessä ja Harryn kasvaessa myös vihollinen vahvistuu ja tapahtumat synkkenevät. Kirjoissa kuvataan mielenkiintoisesti myös sisäoppilaitoksessa opiskelua, mikä suomalaislukijoille on melko vieras aihe. Blake kuvailee Harry Potter -kirjoja retrolutionarisiksi. Blake tarkoittaa tällä termillä sitä, että tarinoissa käsitellään mennyttä, mutta pinnan alla ne kertovat nykyisyydestä. ”Menneisyys nykyisyydessä on tärkeää kaikille – se onkin yksi syy, miksi Harry Potterista on tullut maailmanlaajuisesti tärkeä hahmo.” (Blake 2004: 23–24).

Kirjasarja ja kirjailija ovat saaneet osakseen kiitosten lisäksi kritiikkiä. Suomessa muun muassa Johanna Sinisalo (2001) on neljännen Harry Potter -kirjan arvostelussaan Helsingin Sanomissa todennut, että ”-- laajemmin fantasiakirjallisuuden perehtynyt lukija havaitsee Rowlingin kierrättävän ideoita ja suosivan kliseitä --. Rowling on selvästi aika tietämätön fantasian perinteestä --”. Maria Ihonen luonnehtii artikkelissaan (2004: 92) Rowlingin kirjasarjaa: ”-- se [Harry Potter -sarja] on lastenfantasian puolella se kaikkiruokainen sika, joka on sulattanut sisäänsä lajin brittiläisen historian, antiikin mytologisia hahmoja, briteille rakkaan sisäoppilaitoskuvauksen ja kauhukirjallisuuden elementtejä.” Toisaalta Sabine Wienker-Piepho (2004: 41) sanoo Rowlingia yhdeksi kirjailijoista, ”jotka takaavat korkeimman kirjallisen tason”.

2. TUTKIMUKSEN TEOREETTISTA TAUSTAA

2.1. Sanojen muodostustavat suomen kielessä

Uutta sanastoa saadaan suomen kieleen 1) johtamalla, 2) yhdistämällä ja 3) muista kielistä sanoja lainaamalla. Näiden lisäksi myös sulautumista voidaan pitää sanaston karttumisen tapana. (Jussila 1996: 213.) Suomi on agglutinoiva kieli eli siinä on runsaasti morfeemeja, jotka liittyvät toisiinsa mekaanisesti. Usein vartaloiden ja päätteiden ulkoasussa ei tapahdu mitään muutoksia niitä yhdisteltäessä. Johtaminen eli derivoiminen voidaan jakaa edelleen kolmeen alaryhmään, jotka ovat affiksaatio, reduplikaatio ja modifikaatio. (Häkkinen 1998: 141.) Affiksaatio eli johdinten lisääminen sananvartalon eteen, sisään tai jälkeen on tavallisin johtamisen laji, ja sen avulla voidaan luoda esimerkiksi substantiivista verbi: *käsi* > *käsittää*. Myös affiksin poisto on sananmuodostuskeino, esimerkiksi puhekielestä tuttu *kännykkä* > *känny*. Reduplikaatiolla tarkoitetaan sanan täydellistä tai osittaista kahdentamista. Tämä on lähinnä ekspressiivisanojen muodostuskeino. Reduplikaation avulla muodostettu sanan osa ei esiinny itsenäisenä lekseminä. (Häkkinen 1997: 104-110.) Reduplikaatiota esiintyy monissa puhekielen huudahduksissa tai onomatopoeettisissa sanoissa, kuten *höpöhöpö* tai *kiskiskisu*.

Modifikaatio on oikeastaan ylätermi sanan muuntelulle. Affektiivinen ja äänteellinen muuntelu kuuluvat useimmiten puhekieleen: *kissa* ~ *kisu* ja *löysä* ~ *löyhä*. Sanoja voidaan myös typistää ja lyhentää. Piiloderivaatiosta puhutaan, kun uusi sana muodostetaan ilman näkyviä muotorakenteellisia keinoja. Tämä ei kuitenkaan ole merkittävä sananmuodostuskeino suomessa. Varsinaisen derivaation ulkopuolelle jäävät kontaminaatiot. Kontaminaatio on oikeastaan tahatonta sananmuodostusta, jota tapahtuu kun kielenkäyttäjälle tulee mieleen yhtäaikaa kaksi toisiaan läheisesti muistuttavaa sanaa. Niin sanottu sanojen kääntäminen ja kontinkieli katsotaan myös kontaminaatioksi. (Häkkinen 1997: 110-121.) Jokainen muistaa varmasti lapsuudestaan sanaleikin *vesikulho* – *kusivelho*, joka on esimerkki niin sanotusta sanojen kääntämisestä.

Uusia yhdyssanoja on suomen kielessä helppo muodostaa, koska yhdyssanojen muodostamista rajaavat oikeastaan vain kielenulkoiset tekijät ja semantiikka.

Yhdyssanojen rakenneosia voivat olla jakamattomat perussanat, johdokset ja aiemmin muodostetut yhdyssanat ja sanaliitot. Yhdyssanat ovat käytännössä useimmiten sanaluokaltaan nomineja, mutta suomessa on myös yhdysverbejä, esim. *henkikirjoittaa*. (Häkkinen 1997: 144.) Yhdysnominien tavallisimmassa tyypissä alkuosa eli määriteosa määrittää jälkiosaa eli perusosaa: esimerkiksi *lumipallo*, *kahvinkeitin* ja *henkilöauto*. Tällaisia yhdysnomineja kutsutaan determinatiivisiksi eli alisteisiksi. Harvinaisia ovat kopulatiiviset yhdyssanat, joiden osat ovat rinnasteisia keskenään, kuten *suomalais-ugrilainen*. (Itkonen 1966: 234.) Yhdysnominissa osia voi olla oikeastaan rajattomasti, mutta suurin osa on kaksiosaisia (Häkkinen 1997: 150).

Suuri osa suomen kielen lainasanoista on niin vanhoja, että niitä on vaikea tunnistaa lainoiksi. Etymologisesti nuoriksi lainoiksi luokitellut lainasanat tunnistaa kuitenkin muun muassa vierasperäisistä konsonanteista, sananalkuisista konsonanttiyhtymistä, sanansisäisistä kolmen konsonantin yhtymistä ja vo-kaalisoinnun vastaisista äänneyhdistelmistä. (Häkkinen 1997: 261–264.) Ajankohtainen, uusi lainasana on esimerkiksi digiboksi.

2.2. Lasten kieli

Lapsella on monia syitä uudissanojen luomiseen, ja tärkein niistä on se, että lapsi tarvitsee uusia sanoja täyttääkseen leksikkonsa aukkoja (Lieko 1998: 551). Tästä lähtökohdasta on oikeastaan kyse Potter-kirjoissa: reaaliselle maailmalle tuntemattomat taikaesineet, -olennot ja tapahtumat tulee nimetä jotenkin. Useimmiten tässä nimeämisessä käytetään uudissanaa. Lapsella näyttää myös olevan sanoilla leikkittelyn tarve, ja siksi syntyy nonsense-sanoja (Lieko 1998: 551). Luovan kielenkäyttönsä vuoksi lapsia on verrattu niin taiteilijoihin, mainosihmisiin kuin runoilijoihinkin, koska yhteistä kaikille on luovuus. Kielestä riippumatta lapset muodostavat uudissanoja pääasiassa samoilla, kielen sallimilla keinoilla eli yhdistämällä: *taltuteippi*, *pappelnukke* ja johtamalla: *piilykset*, *nappikka*. Eniten lapset tarvitsevat uusia sanoja ilmaisemaan välinettä, tekijää tai toimijaa sekä tekemistä, toimimista ja tapahtumista. (Lieko 1998: 552, 554, 559.)

Lieko toteaa, että uudissanoja muodostavalla lapsella on selvä systeemi, hän

kykenee luomaan uusia sanoja tutuista aineksista ja analysoimaan johdinainesten merkityksiä ja tehtäviä. Liekon mukaan lapsi täyttää uudissanoilla sanastonsa aukkoja, pyrkii ilmaisun täsmällisyyteen ja yksiselitteisyyteen sekä täyttää sanoilla leikittelyn tarvettaan. Liekon esittelemässä tutkimuksessa lasten uudissanoista lähes 70% oli johdoksia. Eniten aineistossa oli substantiivijohdoksia, jotka oli luotu johtimilla *Us* ja *in*, esimerkiksi *kuuntelus* 'stetoskooppi' ja *veivain* 'raastimen väntöakseli'. Adjektiiveja lapset johtivat eniten johtimella *inen* ja verbejä johtimella *tA*, kuten esimerkiksi sanat *vääripperinen* 'ylösalaisin oleva esine' ja *veitsitä* 'leikkaa'. (*tUs*-johdosten tehtävänä oli muodostaa välineennimiä ja tekopaikannimiä. Aikuiskielessä kyseisellä johdoksella sitä vastoin luodaan teonnimiä ja teon tuloksen nimiä. *in*-johdokset olivat lasten kielessä poikkeuksetta välineennimiä. Aineistossa *ja*-johdokset olivat, kuten aikuiskielessäkin, tekijännimiä. Lapsi oli käyttänyt näitä tavalla, josta pystyi huomaamaan hänen luoneen nämä sanat senhetkiseen tarpeeseensa. Teonnimiä ja välineennimiä aineistossa on johdettu *minen*-johtimella. *mUs*-johdokset olivat deverbaaleja teon-, teon tuloksen, teon kohteen ja välineennimiä. (Lieko 1998: 555–556.)

Adjektiivisista johdoksista 42% oli taivutusmuodoista abstrahoimalla muodostettuja analogisia komparatiivimuotoja. Näiden muotojen syntyyn saattoi olla syynä se, että sanaluokat eivät olleet vielä kokonaan eriytyneet tutkimuksen kohteena olleen lapsen kielessä. Lapsi saattoi siis muodostaa komparatiivivartaloita substantiivi-, verbi- ja partikkelivartaloista. *inen*-johdin oli hyvin ekspansiivinen, ja lapsi käytti sitä merkitsemään adjektiivimaisuutta: *värikkäine* ja *paljaset*. Verbejä lapsi loi eniten *tA*-johtimella. Tuloksena syntyi sekä kausatiiveja että faktiiveja, esimerkiksi *huhutan* 'huhuilen' ja *kastuttaa* 'kastella'. Lisäksi produktiivinen oli johdin *oi*. Sillä lapsi loi instrumentatiivisia tai essentiaalisia verbejä, kuten *ahmatoi* 'syön kuin ahmatti.' (Lieko 1998: 557.)

Johdinten produktiivisuussuhteet muuttuvat lapsen puheessa melko nopeastikin. Lapsi voi sujuvasti käyttää aikuiskielessä epäproduktiivia johdinta. Lapsen käyttämät suffiksit ovat jollakin tavoin lapsen kannalta salientimpia kuin muut. Siihen, mistä sananmuodostuskeinosta tulee lapsen kielessä produktiivi, vaikuttaa suuresti tyyppin morfologinen ja semanttinen salienssi, ei pelkästään sen frekvenssi kieliympäristössä. Produktiiviuden osuus lapsen uudissanoissa riippuu lapsen

tietomäärästä eli uudissanojen muodostusperiaatteet muuttuvat lapsen iän mukana. (Lieko 1998: 560–561.)

On vaikeaa ratkaista kysymys siitä, onko lapsen uudissanoissa kyse analogisista yksittäistapauksista vai lapsen abstrahoimista säännönmukaisista tuotoksista. Liekon mukaan hänen aineistonsa viittaa analogiaprosessiin, jossa malli vaihtelee. Lapsen kielen uudissanat syntyvät erilaisten semanttisten ja morfologisten vertailujen tuloksena. Luonteenomaista on, että lapsen kielen uudissanojen merkitys on sidoksissa kontekstiin eikä merkitystä voi johtaa suoraan lapsen käyttämien morfeemien merkityksistä. Eri lapset myös muodostavat samanlaisia uudissanoja samoihin merkityksiin.

Lapsen kielen uudissanat voivat heijastella lapsen käsitejärjestelmää. Useiden tutkijoiden havaintojen mukaan lapsi havaitsee ulkonäköön, liikkeeseen, materiaaliin, ääneen ja toimintaan liittyviä yhtäläisyyksiä esineiden ja asioiden välillä, mikä näkyy lapsen uudissanoissa. (ks. Lieko 1998: 561–563.)

Liekon mukaan suomalaislapsilla liike ja materiaali ovat harvoin uudissanan muodostusperiaatteina. Ulkonäön samankaltaisuuteen perustuvia uudissanoja on jo enemmän ja erityisen tärkeä osuus näyttää olevan äänen samankaltaisuudella. Toiminnallisuus on selvästi tärkeä asia lapsen kielen uudissanoissa: niistä monet on muodostettu toiminnan pohjalta. Havainnoijan ei ole aina helppoa päätellä, millä perusteella lapsi on jonkin tarkoitteen nimennyt, esim. aineistosta poimittu verbi *laastaa* 'teroittaa' voi perustua toiminnan liikkeeseen, ääneen tai lopputuloksen ulkonäköön. Lapsen kielen uudissanoilla on aina selvä yhteys vakiintuneeseen leksikkoon, sillä toimivathan vakiintuneen leksikon sanat perusaineiksina lapsen uudissanoissa. (Lieko 1998: 564–565.)

Aikuiskielestä morfologisesti poikkeavia lapsen kielen uudisjohdoksia on käsitellyt artikkelissaan Helka Riionheimo. Hänen aineistossaan on mukana sufiksilla muodostettujen sanojen lisäksi takaperoisjohdon, reduplikaation ja kontaminaation kautta syntyneitä uudissanoja (Riionheimo 2002: 432). Tässä aineistossa näkynee Liekon (1998: 551) mainitsema lapsen tarve sanoilla leikkittelyyn – valitettavasti esimerkkejä on artikkeliin valittu vain joistakin sanaryhmistä. Riionheimon (2002: 433) havaintojen mukaan uudisjohdoksia syntyi runsaasti deminutiivijohdoksilla. Hänen aineistossaan lapset olivat luoneet niitä *nen-*, *kkA-*, *li-*

ja *IA*-suffikseilla. Nämä liittyivät oman tulkintani mukaan lapselle tuttuihin, arkipäiväisiin sanoihin. Riionheimo mainitsee sellaisia esimerkkejä kuin *teepaitakka*, *vilttikä* ja *vaippeli*. Välineennimijohtimista produktiivisia olivat olleet *in* ja *tin*. Teonnimijohdoksia lapset olivat luoneet epäproduktiivisilla johtimilla *O*, *U*, *ntA* ja *UU*. Ilmeisesti näiden johdosten taustalla on usein analogiamalli, esimerkiksi *minä olen panossa tähän vettä* (vrt. *olla menossa*), *miks me oltiin eilen tarkkuusheitontaa* (vrt. *tarkkuusammuntaa*). (Riionheimo 2002: 433–434.)

Riionheimo tekee saman havainnon kuin Lieko: *inen*-johdin on produktiivisin adjektiivijohdin. Tämän lisäksi adjektiiveja syntyi johtimilla *-llinen*, *-nainen*, *-immainen* ja *-kAs*. Uudisverbeissä oli runsaasti frekventatiiveja, jotka oli luotu sellaisista sanoista, joihin aikuiskielessä ei frekventatiivisuutta liitetä, kuten *löytelee* ja *tietele*. *ttA*-verbijohdoksia oli myös runsaasti. Näistä verbikantaiset olivat kaikki kausatiivisia, mutta substantiivikantaisissa oli niin instruktiivisia kuin instrumentatiivisiakin. Muutamia esimerkkejä aineistossa on myös adverbikantaisesta *tta*-johdoksesta: *kunnotas se* ja *mielittää*. Riionheimon mukaan useissa tapauksissa johtimen käyttöön ei liity selvää merkitystä, vaan se on auttanut lasta luomaan nominista verbin. Samaan tarkoitukseen käytetään aikuiskielessä supistumaverbejä, joita lapsilta kerätyssä aineistossa on vain vähän. Jotkut näistä lasten luomista supistumaverbeistä ovat lisäksi enemmän taivutuksen yksinkertaistumia. (Riionheimo 2002: 435–438.)

Mielenkiintoisia ovat Riionheimon havainnot tyttärensä käyttämistä vahvistuspartikkeleista, joita lapsi liitti adjektiivien ja adverbien lisäksi aikuiskielen vastaisesti numeraaleihin, pronomineihin ja substantiiveihin. Nämä vahvikkeet noudattavat eräänlaista reduplikaatiomallia, jossa aluksi kertautuvat pääsanan ensimmäisen tavun äänteet. Mielestään selvästi analogisina muodosteina Riionheimo mainitsee esimerkiksi lastensa uudissanat *haistuu* (vrt. *maistuu*), *minua kuumaa* (vrt. *kylmää*), *syyään päiviäiseksi* (vrt. *aamiaiseksi*) ja *ilompitäjäiset* (vrt. *läksiäiset*, *hautajaiset*). Lapsen kielen uudissanojen taustalla voi olla myös semanttista uudelleentulkintaa, jossa lapsi on arvaillut kantasanan perusteella aikuiskielen johdosten merkityksiä. Tällöin lapsi esimerkiksi tulkitsee *harjoittaa*-verbin samanmerkityksiseksi kuin verbin *harjata*. (Riionheimo 2002: 439–441.)

2.3. Ekspressiivisyys

Eve Mikone (2002) on väitöskirjassaan tarkastellut suomen ja sen lähisukukielten deskriptiivisanoja. Mikosen mallin mukaan käytän termijaottelua, jossa *ekspressiivinen* on *deskriptiivisen* ja *onomatopoeettisen* kattotermi. Deskriptiivinen sana ei ole tyyliltään neutraali eikä ensisijaisesti merkitykseltään ääntä kuvaava, vaan se nimeämisen lisäksi antaa tarkoitteestaan lisätietoa. (Mikonen 2002: 17.) Mielestäni esimerkiksi verbi *kipittää* 'juosta lyhyin askelin nopeasti ja kevyesti' on hyvä esimerkki deskriptiivisestä verbistä. Onomatopoeettiset sanat taas kuvaavat jotakin ääntä, ja niiden merkityksessä keskeistä on äänen eri ominaisuuksien esittäminen. (Mikone 2002: 18.) Deskriptiivisille sanoille on myös aina olemassa neutraali vastine (Mikone 2002: 118). Mielestäni on pidettävä kuitenkin mielessä, että deskriptiivinen sana kertoo asiasta aina enemmän kuin neutraali synonyyminsä. Esimerkiksi *huhuilla* 'huudella jklle kutsuvasti' ei vain kerro, että joku huutelee, vaan kertoo lisäksi, miten joku huutelee (PS s.v. *huhuilla*). Mikone (2002: 119) toteaa, että tämä lisätieto tai paremminkin lisämerkitys on kuvailevuutta ja tunneainesta. Kuvailevuus syntyy deskriptiivisanan värittävästä merkityksestä, joka referoi tarkoitteensa olennaista ominaisuutta. Tunneaines sen sijaan ilmaisee puhujan omaa asennetta ja persoonallisuutta (Mikone 2002: 121-125).

Mikone käsittelee ekspressiivistä sanastoa muun muassa tunnusmerkkisyysteorian näkökulmasta. Olen valinnut saman näkökulman esittelyyn tähän, koska mielestäni se antaa selkeän kuvan siitä, mitä ekspressiivinen sanasto on ja mitä se ei ole. Lisäksi mielestäni jo pienet lapset oppivat kieltä vastakohta-asettelun kautta – ovathan lasten kuvakirjat täynnä kuvia esimerkiksi suurista ja pienistä, pehmeistä ja kovista sekä päivästä ja yöstä. Myös tunnusmerkkisyydessä on kyse vastakohdasta, siitä, että tunnusmerkitön on intuitiivisesti tavallinen ja tunnusmerkkinen jollakin tavalla poikkeava. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että koska kieltomuodot ovat yleensä monimutkaisempia kuin myöntömuodot, kieltomuodot ovat tunnusmerkkisiä. (Mikone 2002: 59-60.)

Ekspressiivisen sanaston tunnusmerkkisyyttä kuvaavat fonologiassa Mikosen mukaan kaksi tendenssiä, eli äänteiden erilaiset frekvenssit neutraaleissa ja ekspressiivisissä sanoissa ja omaperäisistä neutraaleista sanoista puuttuvien äänteiden esiintyminen ekspressiivisissä sanoissa. Tältä perustalta tehtyjen laskelmien mukaan

Mikone (2002: 74) esittää muun muassa, että Kiihtelysvaaran murteessa ekspressiivisen sanaston tunnusmerkkisin sananalkuinen konsonantti on *r*. Fonotaksissa ekspressiivisten sanojen tunnusmerkkisyyttä ilmentävät selkeimmin sananalkuiset ja sananloppuiset konsonanttiyhtymät sekä kolmen tai neljän konsonantin yhtymät ensimmäisen ja toisen tavun rajalla. Morfologiassa ekspressiivisten sanojen tunnusmerkkiset piirteet ilmenevät muun muassa johtimissa ja reduplikaatioissa. Esimerkiksi verbijohdin *rTa* on tyypillinen ekspressiivisanoissa. (Mikone 2002: 76, 80–82.) Häkkisen (1997: 104–110) mukaan reduplikaatio on yleinen ekspressiivisanojen muodostuskeino.

Vesa Jarva (2003) on tutkinut väitöskirjassaan ekspressiivisyyttä suomen murteiden sanastossa. Hän luonnehtii ekspressiivisiä sanoja muun muassa seuraavasti: ”Toisaalta on ilmeistä, että ekspressiiviset sanat eroavat neutraalista sanastosta, paitsi merkityksensä, myös morfologis-fonologisten piirteidensä perusteella.” (Jarva 2003: 67). Jarva mainitsee ekspressiivisten sanojen semanttiseksi piirteeksi monimerkityksisyyden ja monimuotoisuuden. Se tarkoittaa, että yhdellä sanalla voi olla monta tarkoitetta ja toisaalta yhteen tarkoitteeseen voidaan viitata usealla eri sanalla. Ekspressiivisiin sanoihin kuuluu äänteellinen variaatio, suomen kielessä etenkin ensimmäisen tavun vokaalivaihtelu. Tämä ei varsinaisesti aiheuta merkityksen muutosta, kuten neutraaleissa sanoissa: esimerkiksi *hihittää* – *hohottaa* (molemmilla viitataan nauramiseen), *kiva* – *kova*. (Jarva 2003: 71, 79.)

2.4. Fantasiakirjallisuuden genre

Fantasiakirjallisuus on nykyisin suosittu kirjallisuuden laji. Genrenä se ei kuitenkaan ole uusi, vaan juontaa juurensa kauas historiaan. Ennen 1800-luvulla syntynyttä realismia kirjallisuus perustuikin fabulointiin, myytteihin ja mystiikkaan (Sinisalo 2004: 13). Ei-realistinen kirjallisuus jakautui 1800-luvulla oikeastaan kolmeen osaan, jotka ovat kehittyneet edelleen 1900-luvulla: science fictioniin, kauhukirjallisuuteen ja fantasiakirjallisuuteen. 1800-luvulla fantasiakirjallisuudella oli selvä yhteys suulliseen perinteeseen. Kansansadut kiinnostivat monia lastenkirjailijoita, ja he ottivat niistä aineksia tuotantoonsa. Englantilaisista George MacDonaldisia voidaan pitää ensimmäisenä modernina fantasiakirjailijana. Hänen lisäkseen William Morris

ja Edith Nesbit kirjoittivat fantasiakirjallisuutta lapsille. Nesbitin teoksissa yhdistyvät huumori, komiikka ja fantasia. Niissä hyödynnetään satujen ja legendojen stereotyyppisiä asetelmia. Koominen vaikutelma syntyy modernien keksintöjen ja fantasiamaailman henkilöiden elämän limittymisestä. Nesbitin fantasiakirjoissa on myös naispäähenkilöitä ja kirjailija leikittelee satujen rooliodotuksilla. Edellä mainitut kolme kirjailijaa ovat olleet keskeisiä esikuvia myöhemmille fantasiakirjailijoille, kuten J. R. R. Tolkienille ja C. S. Lewisille. Jo ensimmäisten modernien fantasiakirjailijoiden teoksissa ollut kristillinen arvomaailma on Tolkienin ja Lewisin toimesta välittynyt eteenpäin. (Bengtsson 2000: 9–11.)

Fantasiakirjallisuus on saapunut Suomeen vasta 1900-luvun puolella käännösten myötä ja sen aseman vakiintuminen on tapahtunut hitaasti. Nykyisin fantasiaklassikoiden aseman saavuttaneet kirjat, kuten Nalle Puh ja Maija Poppanen, saivat ilmestyessään huonon vastaanoton. Sotien välisenä aikana nuorisokirjallisuuden odotettiin olevan selkeästi siveyttävää ja oikeisiin elämänarvoihin ohjaavaa. Mielikuvituksen ruokkimista pidettiin vahingollisena. (Bengtsson 2000: 13–14.)

Fantasian genren tarkkarajainen määrittely ei ole yksinkertaista. Johanna Sinisalo (2004: 11) esittää kuitenkin ajatuksen, jonka perusteella fantasian voi erottaa valtavirtakirjallisuudesta: ”Tärkein ja keskeisin piirre fantasiassa on siis se, että teoksen maailmassa on jokin muuttuja, joka ei kuulu arkikokemuksemme piiriin.” Rowlingin Harry Potter -sarjassa tämä muuttuja on taianomainen velhomaailma ihmeellisine tavaroineen, loitsuineen ja olentoineen. Esko Miettisen mukaan fantasian välttämättömät tekijät ovat nuori päähenkilö, taikaesine ja sankarin viisas opastaja. Miettinen (2004: 10–11) toteaa fantasiakirjallisuuden olevan yhdistelmä kirjailijan arvoja ja asenteita sekä vanhojen satujen ja eeposten aineksia. Valtavirtakirjallisuuden omintakeisuuden ja ainutkertaisuuden arvot eivät päde fantasiakirjallisuudessa, vaan parhaiten onnistuu kirjailija, joka kertoo tutuimman tarinan tehokkaimmalla tavalla. (Miettinen 2004: 25.)

Fantasiaa voidaan pitää myös aikuisten satuna ja eksaktiksi kirjoitettuna satuna, sillä sadussa ja fantasiassa on monia yhteisiä piirteitä. Fantasian aiheisto on, kuten saduissa, lainattu keskiaikaisesta kulttuurista ja esiteknologisesta ajasta. (Sinisalo 2004: 14.) Miettisen (2004: 131) mukaan fantasia on kotonaan

menneisyydessä, tarkemmin sanottuna keskiaikaisessa Euroopassa ennen vuotta 1300. Harry Potter -sarja sisältää monia kansanperinteen ja kansantaruston hahmoja, kuten yksisarvisia, kotitonttuja sekä lohikäärmeitä. Jo itsekin myytiksi muodostunut Harry Potter nojaa siis vanhoihin, tarkasti rekonstruoituihin myytteihin, ja Potter-kirjojen teksti perustuu suullisen perimätietoon. Se, että fantasiakirjailijat hyödyntävät perinneaineistoja teoksissaan, auttavaa lukijaa ymmärtämään teosta, sen mahdottomia maailmoja ja kulttuurisidonnaisia piirteitä. (Wienker-Piepho 2004: 101, 42.) Pinnan alla Harry Potter -kirjoissa kerrotaan nykyisyydestä. Niissä käsitellään nykyajan kysymyksiä historiallisten kerrontamuotojen avulla. Harry Pottereissa on samoja aineksia kuin kuuluisissa saduissa ja myyteissä, kuten Tuhkimossa ja Kuningas Arthurissa. (Blake 2004: 24.)

Fantasia jaetaan tyypillisesti korkeaan ja matalaan fantasiaan (high and low fantasy). Korkeassa fantasiassa teoksen tapahtumat sijoittuvat kokonaan tai pääasiassa mielikuvitusmaailmaan eli sekundaariseen maailmaan, kun taas matalassa fantasiassa taikuus tai jokin yliluonnollinen tunkeutuu meidän reaaliseen maailmaamme. (Bengtsson 2000: 15.) Harry Potter -kirjojen voidaan ajatella kuuluvan matalaan fantasiaan, koska teoksissa kuvataan sujuvasti sekä meidän reaalista maailmaamme että siinä olevaa taikamaailmaa. Toisaalta Potter-sarja toteuttaa myös korkealle fantasialle tyypillistä juonta. Siinä sankari on jollakin tavalla väheksytty, vähäpätöinen henkilö. Hän joutuu seikkailuun mahdollisesti vastoin tahtoaan, mutta seikkailun aikana hän saa uusia ystäviä. He auttavat häntä toteuttamaan tehtävän, joka liittyy hyvän ja pahan väliseen taisteluun. Sankarin auttajilla ja vastustajilla on usein sellaisia voimia, jotka itse sankarilta puuttuvat. Seikkailun aikana löytämiensä voimien avulla sankari lopulta voittaa pahan. (Bengtsson 2000: 16.) Juuri tällaisesta tarinasta jokaisessa Potter-kirjassa on kyse: orvoksi jäänyt pieni poika taistelee taikamaailman vahvinta paha velhoa vastaan apunaan taikaesineensä, ystävänsä ja tukijansa. Bengtssonin mukaan sankarimyytin juonikaavansa takia fantasiakirjallisuudessa on kyse kehityskertomuksesta eli itsenäistymisprosessista. Parhaimmillaan fantasiakirjallisuus käsittelee syvällisesti elämää ja kuolemaa, hyvän ja pahan ristiriitaa sekä elämän tarkoitusta. (Bengtsson 2000: 16–17.)

Miettinen esittää, että fantasiakirjallisuus todella on muutakin kuin jännittäviä

juonenkäänteitä: hänen mielestään fantasiaa voi pitää sen lähtökohtien vuoksi sanomana. Psykologia antaa vastauksen fantasian suosiolle, sillä fantasia auttaa käsittelemään vaikeitakin aiheita ja antaa sankarijuonensa avulla selviytymismallin. Fantasiaan kirjallisuudenlajina liittyy maailmankatsomuksellista, filosofista ja poliittista ainesta. Hyvän ja pahan välinen taistelu on keskeinen osa fantasian genreä. (Miettinen 2004: 16,19, 29, 31, 135.)

3. UUDISSANOJEN MERKITYS JA MUOTO

3.1. Merkitysryhmät

Esittelen tässä luvussa aineistoni jaettuna merkitysryhmiin. Tarkastelen uudissanojen muotoa merkitysryhmittäin. Syy tähän on se, että haluan selvittää, vaikuttaako sanan merkitys sen morfologiaan eli ovatko esimerkiksi kaikki taikaolentojen nimet yhdyssanoja. Lisäksi Harry Potter -suomennosten uudissanojen morfologiaa on tutkittu jo kattavasti (ks. esim. Karppinen 2003). Koska aineisto on laaja, kaikkia sanoja on mahdotonta jakaa eri merkitysryhmiin. Sen vuoksi käsittelen tässä aihepiirit, joihin kuuluu eniten sanoja. Lyhyt esittely on myös muista, merkitysryhmiin jakamattomista sanoista. Käytän tästä luvusta lähtien lainausten yhteydessä kirjoista lyhenteitä HP1, HP2, HP3 ja niin edelleen. Numero viittaa Harry Potter -kirjasarjan osiin: numero 1 on kirjasarjan ensimmäinen kirja, numero 2 toinen ja niin edelleen.

Merkitysryhmiin sanoja jakaessani olen miettinyt sanan ensisijaista funktiota ja sen esiintymisympäristöä. Sanoja voi ryhmitellä toisinkin, mutta tämä jako on osoittautunut hedelmälliseksi aineiston käsittelyn avuksi.

Ensimmäinen merkitysryhmä koostuu taikakasveista ja taikaolentoista. Olen laskenut ryhmään kuuluvaksi kaikki velhomaailman kasvit ja olennot, jotka eivät ole ihmisiä. Esimerkiksi *puolijätti* on mukana taikakasvien ja -olentojen ryhmässä, sillä tavallinen maailma ei tunne kyseistä olentoa, vaikka *puolijätti* onkin osittain ihminen.

Toiseen merkitysryhmään kuuluvat velhokoulu Tylypahkaan liittyvät sanat. Näitä ovat esimerkiksi oppiaineiden nimet ja koulun tapahtumat.

Kolmas merkitysryhmä koostuu taikaesineistä ja taikamaailmaan kuuluvista esineistä. Ryhmässä on siis esimerkiksi tavalliselle maailmalle tuntemattomia, taikavoimaisia esineitä, sekä lisäksi velhomaailmaan kuuluvia esineitä ja elintarvikkeita.

Neljänteen ryhmään kuuluvat loitsujen nimet ja taikajuomat. Uudissanastossa esiintyvät taikajuoma-aineokset olen sijoittanut tähän ryhmään, sillä ne kuuluvat erottamattomasti taikajuomiin. Loitsut ja taikajuomat ovat omana ryhmänään niiden

funktion vuoksi: esimerkiksi monia taikaesineitä ja elintarvikkeita käytetään moniin eri tarkoituksiin, mutta loitsut ja taikajuomat liittyvät aina taikomiseen. Hauska esimerkki sanojen jakautumisesta merkitysryhmiin on *myrsyli*-sanaperhe: *myrsyli* 'rottaa muistuttava taikaolento' kuuluu taikakasvien ja -olentojen ryhmään, *myrsyliuute* 'myrsylin kasvannaisesta tehty haavojenparannuslääke' loitsuihin ja taikajuomiin ja *myrsyliuutekulho* taikamaailman esineisiin.

3.1.1. Taikakasvit ja taikaolennot

Vaikka käsittelen taikakasvien ja -olentojen nimityksiä yhtenä merkitysryhmänä, esittelen ne tässä erillisinä ryhminä ja lopuksi kokoan niiden yhteisiä piirteitä. Koko merkitysryhmään kuuluu 100 sanaa.

Aineistossani on 23 taikakasvin nimitystä. Muodoltaan kasvien nimet ovat yhdyssanoja. Niistä 17 on kaksiosaista ja neljä kolmeosaista yhdyssanaa. Lisäksi ryhmään kuuluu johdokseksi hahmottuva *akonikum*. Se muistuttaa latinalaista kasvin nimeä, ja sille on velhomaailmassa parikin synonyymia.

”-- Ukonhattu ja kasviarsenikki taas ovat sama kasvi, joka tunnetaan myös nimellä *akonikum*.--” (HP1 s. 153.)

Useimmissa nimissä on mainittu jokin olemassa olevan kasvin nimi tai nimen osa, joten uudissanan merkitys on arvattavissa, kuten esimerkiksi *tupruherne* 'savua tuprutteleva palkokasvi'. Kasvinnimet ovat tunnistettavissa, ja lukija jää helposti miettimään, onko kyseessä olemassa olevan kasvin nimi. Esimerkiksi *rohtokuirimo* on todella olemassa oleva yrttikasvi. Tutkimusaineistooni se kuuluu siksi, että sen merkitys on muutettu: velhomaailmassa *rohtokuirimo* on tulehduksia parantava lääkekasvi.

Taikakasvien nimet poikkeavat reaali maailman kasvinnimistä sillä, että niiden yhdysnimet koostuvat odotuksenvastaisista yhdistelmistä, kuten *kiljukaali* ja *livahtajakukka*. Näissä sanoissa kasviin viittaavaan sanaan on yhdistetty kasville epätyypillinen tekeminen kiljuminen ja livahtaminen, jotka reaali maailmassa ovat mahdottomia toimintoja kasveille. Harry Potter -kirjoissa harvoin kerrotaan kasveista kovinkaan tarkkoja yksityiskohtia. Näin kerrotaan *livahtajakukasta* velhojen sanomalehdessä, Päivän profetassa:

Kun herra Ennuksen puhe- ja liikuntakyky kohentuivat, parantaja Strout kannusti häntä hoitamaan kasvia itse, tietämättä että kasvi ei ollut harmiton livahtajakukka vaan pirunnuoran pistokas --. (HP5 s. 660.)

Etenkin viidennessä kirjassa kasvien nimet usein vain mainitaan tekstissä.

”Siksi että”, sanoi Hermione samalla kun alkoi taas kopioida kiinalaista kiljukaalia esittävää kuviota --. (HP5 s. 405.)

Muodoltaan erikoisimpia kasvinnimiä edustavat *kärvihirpämpuska*, *myrkkylonkeroinen* ja *pollomuhku*. *Kärvihirpämpuska* on niin sanotusti kääntämällä (Häkkinen 1997: 110–121) syntynyt sana, jonka mallina on ollut *hirvikärpämpuska*. Tämä on yksi havainnollisimpia esimerkkejä siitä, kuinka sanoilla Harry Potter -suomennoksissa leikitellään. *Myrkkylonkeroinen* on adjektiivimainen, odotuksenvastainen kasvinnimi, sillä harvalla kasvilla on myrkyllisiä lonkeroita. Siihen tutustutaan Professori Verson oppitunnilla:

”-- ja muistakaa varoa myrkkylonkeroista, se saa hampaita.” Puhuessaan hän läimäytti rivakasti piikkistä, tummanpunaista kasvia. Kasvi veti sisään pitkät tuntosarvensa, joita se oli pikkuhiljaa ujuttanut Verson olan yli. (HP2 s. 105.)

Pollomuhku on deskriptiivinen sana ja antaa vahvan mielikuvan tarkoitteestaan. Sen osina ovat normitettuun suomeen kuulumattomat ”sanat” **pollo* ja **muhku*. Karppinen (2003: 38) arvelee *pollon* muistuttavan sanaa *pallo* ja *muhkun* syntyneen typistämällä sanasta *muhkurainen*. Myös tähän kasviin tutustutaan professori Verson opettaman yrttitiedon tunnilla:

Ne eivät näyttäneet edes kasveilta vaan pikemminkin mustilta jättiläisetanoilta, jotka änkeävät pystyasennossa ylös maasta. Kasvit kiemurtelivat hiukan ja jokaisessa oli monta isoa kiiltävää pattia, jotka näyttivät olevan täynnä jotain nestettä. ”Pollomuhkuja”, professori Verso ilmoitti riuskasti. (HP4 s. 205.)

Edellisestä katkelmasta voi huomata, kuinka eläinten ja kasvien ominaisuudet ovat sekoittuneet velhomaailmassa. Paitsi että kasveilla on eläimille tyypillisiä ominaisuuksia – ne muun muassa äännelevät –, eläimilläkin on kasveille ominaisia

piirteitä. Tästä hyvänä esimerkkinä on *myrsyli*, pieni taikaolento, jonka selässä kasvaa merivuokkomainen kasvannainen.

Kaikkien taikakasvien nimet eivät suinkaan kuvaa tarkoitteensa ulkonäköä: esimerkiksi *kidusruoho* ei suinkaan näytä kiduksilta, vaan kasvattaa sellaiset syöjälleen.

”Harry Potter syö tätä!” kotitonttu vikisi ja työnsi kätensä sortsien taskuun ja kaivoi sieltä möykyn jotain mikä näytti niljakkailta harmaanvihreiltä rotanhänniltä. -- ”Miten se vaikuttaa?” Harry kysyi tuijottaessaan kidusruohoa. ”Sitten Harry Potter hengittää veden alla!” (HP4 s. 518.)

Syy siihen, että taikakasvien nimet ovat yhdyssanoja ja sisältävät useimmiten tutun määriteosan, on mitä luultavimmin pyrkimys ymmärrettävyyteen. Kun sana itsessään sisältää vihjeen merkityksestään, sitä ei tarvitse aina selittää. Esimerkiksi Harryn ensimmäisellä taikajuomatunnilla professori Kalkaros ei kuvaile kasveja tämän enempää:

Kalkaros ei kuitenkaan ollut tyytyväinen. ”Istu alas!” hän kivahti Hermionelle. ”Tiedoksesi, Potter, suoliljasta ja koiruohosta tulee niin vahvaa unijuomaa, että se tunnetaan elävien kuolleiden juomana.” (HP1 s. 153.)

Vaikka lukijalle taikakasvien nimien tarkoitteet saattavat jäädä epäselviksi, lukija pystyy kuitenkin seuraamaan tarinan etenemistä. Taikakasvien nimiä esiintyy tekstissä paljon, etenkin kerrottaessa taikajuomatunneista ja yrттitiedon opiskelusta. Ne ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka yksityiskohtaisesti Potterin taikamaailma on rakennettu. Tarkat yksityiskohdat tuovat lisäksi uskottavuutta tarinaan.

Taikaolentojen nimiä on aineistossani yhteensä 73. Ne eivät muodosta muotorakenteeltaan yhtä yhtenäistä ryhmää kuin taikakasvit. Taikaolentojen ryhmässä on muutama yleisnimitys, kuten *taikaeläin*, *taikaolento* ja *taikaotus*. Niillä ei ole siis yhtä tarkoitetta, vaan niillä voidaan viitata kaikkiin ryhmän olentoihin. Tällaiset geneeriset sanat ovat melko harvinaisia Potter-suomennosten uudissanoissa. Kyseisiä sanoja käytetään erityisesti taikaolentoihin liittyvästä oppiaineesta puhuttaessa:

Kukaan ei oikeastaan pitänyt taikaeläinten hoidosta, josta oli ensim-

mäisen hurjan oppitunnin jälkeen tullut äärimmäisen pitkäveiteistä. (HP3 s.150)

-- monijalkaiset otukset laukkasivat makuuhuoneen oven takana hiljaa edestakaisin ja taikaolentojen hoidon opettaja Hagrid sanoi --. (HP5 s. 128)

Lisäksi sana *taikaotus* toimii kattoterminä taikaolentojen nimille:

”Yksisarvista ei saa helposti kiinni, ne on vahvoja taikaotuksia. --” (HP1 s. 273)

Eräs muodoltaan erikoinen taikaolennon nimi on *akromantella* 'jättiläishämähäkki'. Merkityksen kautta voi olettaa, että se on kontaminaatio, jonka toisena osana on *tarantella* 'taranteli, eräs eteläeur. kellanmusta hämähäkki' (PS s.v. *tarantella*). Alkuosan alkuperää on vaikeampi arvata. Kyseisellä hämähäkillä on suuri merkitys tarinassa, sillä se on sankarin avustaja, tässä tapauksessa tiedonantaja, tarinassa (HP2, s. 298–300). Lisäksi ryhmässä on yksi äännerakenteeltaan suomen kielen vastainen taikaolennon nimi, *narksu*. Sen merkitys on olla yksi yksityiskohta muiden joukossa, koko tarinan kannalta sen osuus on merkityksetön.

”Hyvin toimittu”, Luna sanoi erittäin vakavasti. ”Ne kuhisevat usein narksuja.” Harry säästyi kysymästä, mitä narkсут ovat --. (HP5 s. 548.)

Sanan tarkka merkitys ei avaudu lukijalle kontekstista, mutta verbi *kuhista* 'suuren joukon liikehdinnästä' (PS s.v. *kuhista*) auttaa lukijaa päättämään, että kyseessä on jokin elävä olento.

Mielenkiintoinen on myös *metsinkäinen*, jonka analogiamallina voidaan pitää sanaa *menninkäinen*. Toisaalta se voidaan hahmottaa *metsän* ja *menninkäisen* kontaminaatioksi. Erikoisin tapaus lienee *haisku*, joka on Nykysuomen sanakirjassa (NS s.v. *haju*) Ilmari Kiannonla lainatussa esimerkissä merkityksessä 'haju'.

Niiden omituiset etukäpälat olivat littanat kuin lapiot ja ne räpyttivät silmiään koululaisille ja näyttivät saamastaan huomiosta lievästi hämmentyneiltä. ”Nämä on haiskuja”, Hagrid sanoi, kun koko luokka oli kokoontunut paikalle. (HP4 s. 570–571.)

Yhdeksi taikaolentojen nimien alaryhmäksi muodostuvat vierasperäisiä konsonantteja sisältävät sanat, joita aineistossa on 7. Ne ovat *abraxanratsu*, *basiliski*,

fletkumato, *gurgi*, *gäätä* ja *walesinvihreä*. Wienker-Piephon mukaan *basiliski* on katseellaan tappava keskiaikainen taruolento, jota kansanperinteessä pidetään kaikkien käärmeiden kuninkaana. Se kuuluu aineistoon siksi, että kirjailija on lainannut alkuperäisestä myytistä nimen, mutta muuttanut myyttiä kirjasarjaansa varten. (Wienker-Piepho 2004: 108.) *Gurgi* on esiintynyt taikaolennon nimityksenä aiemminkin Lloyd Alexanderin vuonna 1987 suomeksi ilmestyneessä fantasiakirjassa Kolmen kertomus. Harry Potter -suomennoksissa *gurgi* tarkoittaa jättiläisten päällikköä. *Kimeera* (<*kimaira*, *harhama*) on nimitys eliölle, joka on kahden tai useamman perimältään poikkeavan eliön yhteensulautuma. Harry Potterin kontekstissa sillä on tarkka merkitys: se on taikaolento, jolla on leijonan pää, vuohen ruumis ja lohikäärmeen pyrstö. Sen sijaan muut ryhmän sanat ovat tietojeni perusteella Harry Potter -kirjoja varten luotuja. Toisaalta esimerkiksi sana *gäätä* on voinut syntyä analogian avulla sanasta *näätä*. Ilman kontekstia sanan merkitystä olisi kuitenkin vaikea ymmärtää. *Fletkumato* sisältää tutun perusaineksen *mato*, joten sen merkitys on arvattavissa.

Taikakasvien ja -olentojen nimitysten lisäksi merkitysryhmään kuuluu kolme kielen nimeä *kärmeskieli* 'käärmeiden kieli', *maahistahista* 'maahisten kieli' ja *vedenkieli* 'vedessä elävien taikaolentojen kieli' sekä vielä sana *lohikäärmeenlanta*. Koska kyseessä ei ole taikavoimainen aine, katsoin sen kuuluvan samaan ryhmään lohikäärmerotujen kanssa.

Merkitysryhmän sanat ovat suurimmaksi osaksi yhdyssanoja. Kuten olen jo maininnut, tällä pyritään helpottamaan tarkoitteiden ymmärtämistä. Koska reaali maailma ei tunne velhomaailman tarkoitteita, on ne selitettävä reaali maailman kautta, tuotava jotakin tuttua ainesta tuntemattomaan. Lisäksi on muistettava, että suomen kielen yleisin ja mahdollisesti helpoin uusien sanojen luomistapa on yhdistäminen. Muodoltaan muusta ryhmästä poikkeavat sanat eivät välttämättä ole tarinalle sen merkityksellisempiä kuin muutkaan. Muodon erikoisuus ei siis suoraan ennakoiki merkityksen erikoisuutta.

3.1.2. Kouluun liittyvät sanat

Koska Potter-kirjoissa tapahtumaympäristö on yleensä velhokoulu Tylypahka,

koulumaailmaan liittyvää uudissanastoa on paljon, yhteensä 58 sanaa. Morfologisesti suurimman ryhmän muodostavat kaksiosaiset yhdyssanat, joita on 40. Kolmeosaisia yhdyssanoja on 12. Johdetuiksi sanoiksi luokiteltavia on 6: *heptomologia*, *luihuinen*, *lukilitis*, *okklumeus*, *ornitotiikka* ja *rohkelikko*. Näistä *luihuinen* ja *rohkelikko* ovat *Rohkelikko* ja *Luihuinen* -nimisiin velhokoulun tupiin kuuluvien oppilaiden nimityksiä. *Heptomologia* ja *ornitotiikka* viittaavat mystisiin tieteenaloihin. *Lukilitis* ja *okklumeus* taas ovat mieleen liittyviä taitoja.

”Pitää kuitenkin paikkansa, että lukilitiksen taitajat kykenevät tietyissä olosuhteissa kaivelemaan uhrinsa mieltä ja tulkitsemaan löydöksensä oikein. --” Sanoipa Kalkaros mitä tahansa, lukilitis kuulosti Harrysta ajatustenluvulta, eikä hän pitänyt sellaisesta ollenkaan. (HP5 s. 641–642.)

”Okklumeusta, Potter. Mielen taikasuoja ulkoisia tunkeutujia vastaan. Melko tuntematon, mutta erittäin hyödyllinen taikalaji.” (HP5 s. 627.)

Tyypillisiä esimerkkejä merkitysryhmään kuuluvista kolmeosaisista yhdyssanoista ovat *korpinkynsipoika* 'Korpinkynsi-tupaan kuuluva Tylypahkan oppilas', *muodonmuutostunti* 'oppitunti, jolla käsitellään muodonmuutoksia' ja *valvojaoppilasmerkki* 'tupien valvojaoppilaiden rintaneula'. Nekin ovat yksityiskohtia muiden joukossa ja rakentavat velhomaailmaa tarkemmaksi.

Kaksiosaiset yhdyssanat ovat tyypillisesti seuraavanlaisia: *ennustustunti*, *lajitteluhattu*, *juomamestari* ja *luihuistyttö*. Sanat ovat yleensä tuttujen sanojen yhdistelmiä, joiden merkitys on helposti arvattavissa ja ymmärrettävissä. *Lajitteluhatulla* on tärkeä merkitys kirjasarjassa, joten sitä kuvaillaan tarkemmin ja laajemmin kuin muita kaksiosaisia yhdyssanoja.

Samaan aikaan professori McGarmiva -- asetti Tylypahkan kuuluisan lajitteluhatun jakkaralle uusien tulokkaiden eteen. Joka vuosi tuo paikattu, rispaantunut ja likainen ikäkulu hatturaihna lajitteli uudet oppilaat Tylypahkan neljään tupaan --. (HP2 s. 87.)

Velhokouluun liittyvien sanojen ryhmä on muodoltaan melko homogeeninen. Suuri yhdyssanojen määrä tekee ryhmän sanoista myös helposti ymmärrettävän kokonaisuuden. Kontekstilla on sanojen ymmärtämisessä merkittävä osuus – esimerkiksi *piiskalupa* herättää luultavasti monenlaisia assosiaatioita. Kun ajatellaan

brittien historiaan kuuluvaa, kurinpidollisesti ankaraa sisäoppilaitosjärjestelmää, kyseisen sanan olemassaolon Harry Potter -kontekstissa voi ymmärtää. Harry Potter -kirjojen sisäoppilaitoksessa Tylypahkassa on runsaasti erilaisia sääntöjä ja ohjeita, joita oppilaiden tulee noudattaa. Vielä ankarampaa kuria oppilaille toivoisi koulun vahtimestari Voro, joka haaveilee tästä *piiskaluvasta*, siis luvasta kurittaa oppilaita ruumiillisesti. Sarjan viidennessä kirjassa taikaministeriö asettaa *yli-inkvisiittorin* velhokoulu Tylypahkaan. Sanavalinta on melko erikoinen: inkvisitiot olivat niitä ryhmiä, jotka keskiajalla noitavainojen aikaan päättivät noidaksi tuomitsemisesta. Perussanakirja määrittelee *inkvisiittorin* (PS s.v. *inkvisiittori*) historiallisesti 'inkvisitiotuomioistuimen jäseneksi' ja kuvallisesti 'kiduttajaksi, piinaajaksi, ankaraksi kuulustelijaksi'.

-- ministeriö on nyt muodollisesti hyväksynyt opetusasetus numero kahdenkymmenenkolmen, jolla Tylypahkaan luodaan uusi yli-inkvisiittorin virka. -- ”Inkvisiittorilla on valta tarkastaa opettajatovereitaan ja varmistaa, että he yltävät vaaditulle tasolle. --” (HP5 s. 374.)

Johdetuiksi tai perussanoiksi luokiteltavat ryhmään kuuluvat sanat ovat kahta lukuun ottamatta erittäin tärkeitä tarinan rakentajia. Esimerkiksi taidot *okklumeus* ja *lukilitis* ovat tärkeitä välineitä hyvän ja pahan välisessä taistelussa ja niitä kuvataan paljon viidennessä kirjassa. Muodon poikkeavuus erottaa sanan muuta ryhmää tärkeämmäksi. Kirjasarjassa oppilaiden välinen kilpailu konkretisoituu tupiin kuulumisen kautta, ja pahimpia kilpakumppaneita ovat *luihuiset* ja *rohkelikot*, joiden nimet ovat hyvin kuvaavia. *Luihu* 'kavala, kiero, viekas, epärehellinen' (PS s.v. *luihu*) on selvästi *luihuisen* kantasana ja *rohkea* 'peloton, pelkäämätön, arkailematon, urhea' (PS s.v. *rohkea*) taas on kantasana *rohkelikolle*. Tämän urhean ja epärehellisen vastakkainasettelun ulkopuolelle jäävät *puuskupuhit* ja *corpinkynnet*. Puuskupuh- ja Corpinkynsi-nimisiin koulun tupiin kuuluvien oppilaiden nimitykset poikkeavat muodoltaankin *rohkelikosta* ja *luihuisesta*. Odotuksenvastainen yhdistelmä *tuleemenehuone* on jälleen yksi esimerkki siitä, kuinka velhomaailman tarkoitteet rikkovat reaali maailman rajoituksia.

”-- Sen nimi on tuleemenehuone tai tarvehuone!” ”Miksi?” Harry kysyi uteliaana. ”Koska se on sellainen huone, että siihen pääsee”, Dobby sanoi totisena, ”jos on tosiaan sitä vailla. Joskus se on olemassa,

joskus ei, mutta kun se on olemassa, se on aina varustettu niillä esineillä, joita sitä etsivä tarvitsee. --” (HP5 s. 469.)

3.1.3. Taikaesineet

Taikamaailmaan kuuluvat erottamattomasti erilaiset taikaesineet. Tähän ryhmään kuuluvat sanat, joiden tarkoitteet ovat taikavoimia sisältäviä tai reaali maailmalle tuntemattomia esineitä. Niitä on aineistossani 117. Tässä ryhmässä johdoksia on vain 6. Yhdyssanoja on siis 112, joista suurin osa eli 80 on kaksiosaisia yhdyssanoja. Kolmeosaisia yhdyssanoja on 28 ja neljästä osasta koostuvia yhdyssanoja kolme *hammasvälilankaminttu* 'taikamakeinen', *nenäverenvuotonugaa* 'taikamakeinen' ja *riikinkukonsulkakynä* 'kynä'. Lisäksi aineistossa on yksi viisiosainen yhdyssana *peikonjalkasateenvarjoteline*. Erikoisesta muodostaan huolimatta sanalla ei ole erikoista merkitystä, se on yksi tavara muiden joukossa eräässä velhomaailman talossa:

-- joten kun rouva Weasley avasi oven, hän riensi suoraa päätä peikonjalkasateenvarjotelineen ohi ja portaita ylös -- . (HP5 s. 596.)

Kaksi neliosaisista yhdyssanoista tarkoittaa taikamakeista:

”Me vuorotellaan. George kokeili pyörityspastilleja – me kumpikin kokeiltiin nenäverenvuotonugaata --” ”Äiti luuli, että me oltiin kaksintaisteltu”, George sanoi. (HP5 s. 133.)

Yhdellä seinällä olivat ”erikoistehostekarkit”: -- merkillistä säikeistä hammasvälilankaminttua --. (HP3 s. 208.)

Kolmeosaisista yhdyssanoista 12 merkitsee jotakin syötävää tai juotavaa, kuten *iilimatomehu* ja *kilokielimelli* 'taikamakeinen'. Erilaiset taikavoimaiset esineet ovat kaksiosaisia yhdyssanoja, kuten esimerkiksi *ajankääntäjä*, *kaukokorvat* ja *totuustutka*. Harryn ystävä Hermione käyttää ajankääntäjää voidakseen olla useassa paikassa yhtä aikaa:

”Sitä sanotaan ajankääntäjäksi”, Hermione kuiskasi, ”-- Olen koko vuoden käynyt päällekkäisillä oppitunneilla sen avulla.--” (HP3 s. 415.)

Mielenkiintoista on se, että kaikki velhomaailman ruoka- ja juomasanat ovat vähintään kaksiosaisia yhdyssanoja. Tässäkin tulee ilmi se, kuinka velhomaailman tarkoitteiden ymmärtäminen tehdään lukijalle mahdolliseksi käyttämällä uudissanojen osina tuttuja reaali maailman tarkoitteiden nimiä. Esimerkkejä tällaisista sanoista ovat *kurpitsapore* (vrt. *omenapore*) ja *tuliviski* 'aikuisten velhojen juoma'.

Muodoltaan mielenkiintoisia ovat yhdyssanat, joiden perusosana on *skooppi. *Ilmiskooppi*-sanan mallina on luultavasti ollut *mikroskooppi*, joka on englannista lainattu sana (vrt. *microscope*). Sanan määriteosa on tuttu vaikkapa ilmauksesta *tulla, käydä ilmi*. Kyseisen laitteen tarkoituksena onkin paljastaa epäluotettavat henkilöt.

Kääröstä paljastui esine, joka näytti pikkuiselta lasihyrrältä. -- Harry, tämä on taskukokoinen ilmiskooppi. Sen pitäisi syttyä ja pyöriä, jos lähettyvillä on joku epäluotettava. (HP3 s. 16.)

Lunaskooppia käytetään ilmeisesti kuun tutkimiseen. *Luna* tarkoittaa muun muassa espanjan kielessä kuuta.

-- muut asiakkaat esittelivät toisilleen ostoksiaan ("tämä on lunaskooppi, kuomaseni – eipähän tarvitse enää säheltää kuukarttojen kanssa") --. (HP3 s. 57.)

Lähes ilmiskooppia vastaava esine *viholaiskuvastin* on myös muodoltaan kaksiosainen yhdyssana. Sen määriteosa on Perussanakirjan mukaan 'kansankielessä nokkonen, keltamuurahainen' ja leikillisesti 'vihollinen' (PS s.v. *viholainen*).

Toisaalta velhomaailmassa on myös hyvin käytännöllisiä ja tavallisilta vaikuttavia esineitä, kuten *kahvavaha* 'luudanvarren suoja-aine' (vrt. kalustevaha, huonekaluvaha) ja *matkaviitta* 'matkustettaessa pidettävä viitta'. Niiden merkitys on melko helposti arvattavissa ja jollain tavalla tuttu. Juuri tällaisten pienten yksityiskohtien avulla lukijalle avautuu mahdollisuus kokea Potter-kirjojen rinnakkaismaailma jollain tavalla tutuksi ja ymmärrettäväksi.

3.1.4. Loitsut ja taikajuomat

Loitsujen ja taikajuomien merkitysryhmään kuuluu 90 sanaa. Ryhmän sanoista suurin osa on yhdyssanoja, sillä niitä on 81. Muut ovat verbejä ja johdoksia. Verbit

kuuluvat tähän ryhmään siksi, että niihin liittyy loitsiminen. Verbit ilmaisevat jotakin taikasauvan avulla, siis taikavoimaisesti, tapahtuvaa.

”Minun täytyy harhaututtaa sinut.” ”Siis mitä?” Harry hermostui. ”Täytyy langettaa harhautusloitsu”, Vauhkomiehi sanoi ja kohotti [taika]sauvansa. ”-- tämä naamioi sinut paremmin.--” (HP5 s. 71.)

Monet verbeistä liittyvät toisiinsa. Esimerkiksi epäonnistuneen *ilmiintymisen* 'taikakeinoin ilmestymisen' seurauksena voi *halkeentua* 'tulla halkaistuksi tai halkaista itsensä'.

Harry tiesi, ettei ollut helppo ilmiintyä; se tarkoitti sitä että katoaa yhdestä paikasta ja ilmestyy melkein siinä samassa toiseen. -- ”Ilmiintyminen ei ole helppoa ja seuraukset voivat olla ikävät, jos sitä ei osaa kunnolla. Tämä pari, josta nyt puhun, otti ja halkeentui.” (HP4 s. 74.)

Nämä verbit on johdettu normitetun suomen kielen sanoista, joten niiden merkityskin on arvattavissa.

Ryhmän yhdyssanojen tyypillisiä perusosia ovat *loitsu* ja *kirous*. Vaikuttaa siltä, että *loitsu* on yleensä perusosana niin sanotusti hyvissä taioissa ja *kirous* niin sanotusti pahoissa: *kutitusloitsu*, *muuntautumisloitsu* – *kidutuskirous*, *komennuskirous*.

”Kidutuskirous”, Vauhkomiehi sanoi. -- Vauhkomiehi kohotti taas taikasauvansa, osoitti sillä hämähäkkiä ja urahti ”Kidutu!” Siinä samassa hämähäkin jalat taipuivat vasten ruumista, otus kierähti kyljelleen ja alkoi kouristella kauhistuttavasti ja keinahdella kyljeltä toiselle. (HP4 s. 226–227.)

”Vuosia sitten komennuskirous hallitsi useita noitii ja velhoja”, Vauhkomiehi sanoi ja Harry tiesi, että hän puhui ajasta, jolloin Voldemort oli ollut voimainsa tunnossa. (HP4 s. 221.)

Taikajuomien perusosat ovat *juoma* ja *liemi*, kuten esimerkiksi sanoissa *kutitusjuoma* ja *tehohoitoliehi*. Mielenkiintoisin muodoltaan on *monijuomaliemi* 'muodonmuutosjuoma', jossa on ikään kuin kaksi samaa tarkoittavaa perusosaa. *Monijuomaliemi* voi muuttaa juojansa keneksi vain. Harry ja Ron käyttävät sitä muuttuakseen *luihuisiksi* päästäkseen vakoilemaan erästä *luihuispoikaa*. Harry muuttuu Goyleksi näin:

Harry meni keskimmaiseen koppiin varovaisesti, ettei vain läikyttäisi monijuomalientä. - - Harry nipisti nenänsä kiinni ja joi liemen kahdella isolla kulauksella. - - Hänen sisuksissaan alkoi heti väentelehtiä ikään kuin hän olisi niellyt eläviä käärmeitä - -. Harry avasi oven lukosta ja astui halkeilleen peilin eteen. Goyle katsoi häntä tylsillä tihrusilmillään. (HP2 s. 234–236.)

3.1.5. Muut sanat

Potter-suomennosten uudissanoissa on 185 sanaa, jotka eivät kuulu yhteenkään edellä esiteltyyn merkitysryhmään. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi eri velhojen ja ihmisten nimitykset, kuten *animaagi* ja *maalaisnoita*. Velhomaailman yhteiskuntaan liittyvät sanat olen myös jättänyt tarkemman jaottelun ulkopuolelle. On melko vaikeaa ratkaista, milloin sana on velhojen yhteiskuntaan liittyvä ja milloin nimitys tietynlaiselle velholle. Esimerkiksi sana *taikaministeri* kertoo paitsi taikaministerin tehtävän olemassaolosta, myös siitä, että velhomaailma on myös poliittisesti ja hallinnollisesti järjestäytynyt.

Sen sijaan, että olisin hajottanut *jästi*-, *taika*- ja *velho*-sanojen ympärille muodostuneet sanaryhmät eri merkitysryhmiin, päätin käsitellä niitä tässä. Yhdyssanoja, joiden määriteosana on sana *jästi*, on aineistossa 40. *Taika* on 18 yhdyssanan määriteosana. *Velho* on määriteosana 20 yhdyssanassa. Näiden lisäksi *huispaus* on sana, jonka ympärille on muodostunut sanaryhmä. *Huispaus* on määriteosana 17 yhdyssanassa. Kaikkien näiden sanaryhmien yhteenlaskettu määrä on noin puolet kaikista merkitysryhmiin jakamattomista sanoista. *Jästi*-sanaan on liitetty normitetusta suomesta tuttuja perusosia, kuten *esine*, *kauppa*, *perhe* ja *raha*. Velhomaailman ja jästimaailman välillä on siis myös valuuttaongelma.

Muulla kuin velhojen maailmassa hänellä ei tietenkään ollut rahaa, sillä kaljuunat, sirpit ja sulmut eivät kelvanneet jästikaupoissa. (HP2 s. 56.)

Taika on useimmiten kolmiosaisten yhdyssanojen määriteosana. Tällaisia yhdyssanoja ovat esimerkiksi *taikalainvartijaosasto*, *taikaministeriö* ja *taikayhteistyö*. Moni taika-alkuisista yhdyssanoista liittyy taikaministeriöön, paikkaan, jota voisi sanoa velhomaailman hallinnoksi. Taikaministeriön hissien kuulutukset havainnollistavat tätä varmasti parhaiten.

”Neljäs taso, taikaolentojen sääntö- ja valvontaosasto sekä otus- henkilö- ja haamujaostot, maahisyhteyksien virasto ja tuholaisneuvontakeskus”. -- ”Kolmas taso, taikaonnettomuuksien ja -katastrofien osasto sekä vahinkotaikojen peruutuspartio, unhoituttajien päämaja ja jästinkestävien selitysten valiokunta.” (HP5 s. 163.)

Myös sana velho määrittää tuttuja perusosia, kuten *pankki*, *rotu* ja *urheilu*. Velhomaailman suosituimpaan urheilulajiin liittyviä yhdyssanoja ovat muun muassa seuraavat: *huispausjoukkue*, *huispausliiga* ja *huispaustreenit*.

Merkitysryhmiin jakamattomat sanat kertovat muun muassa velhomaailman yhteiskunnan rakenteesta ja sen ilmiöistä. Jakamalla nämä muut sanat pienempiin merkitysryhmiin niitä voisi tarkastella yksityiskohtaisesti.

4. HARRY POTTER -SUOMENNOSTEN UUDISSANOJEN YHTEYDET LASTEN KIELEEN

Harry Potter -kirjojen ennakkoluulottomassa kielenkäytössä on selviä yhteyksiä lasten kekseliääseen kieleen. Lapsen kielen uudissanojen produktiivisia johtimia on käytetty myös Potter-suomennosten uudissanoissa. Liekon (1998: 553) aineistossa produktiivisimpia olivat substantiivijohtimet *Us* ja *in*, joiden tarkoituksena oli muodostaa välineen- ja tekopaikannimiä. Riionheimo (2002: 433–434) mainitsee aineistossaan *in*-johtimen esiintyneen useimmiten *t*-alkuisena. Harry Potter -suomennosten uudissanoissa (*t*)*in*-johdin on epäproduktiivi: sitä on käytetty vain substantiivissa *pimeytin* eli välineennimen muodostamisessa. *Us*-johdin on produktiivisempi: *huispaus*, *kutistus*, *okklumeus*, *suojelius* ja *tuskitus* sisältävät kyseisen johdinaineksen. Näiden lisäksi *Us*-suffiksin sisältäviä sanoja on aineistossani yhdyssanojen osina, esimerkiksi *hiustenlähdetys* (<lähteä), *lumoutusloitsu* (<lumoutua) ja *pinnauspurtava* (<pinnata). Näissä sanoissa *Us*-suffiksin sisältämät osat ovat, kuten aikuiskielessä yleensäkin, teonnimiä tai teon tulosten nimiä. Lapsen kielen uudisadjektiivien muodostuksessa yleisin oli *inen*-johdin (Lieko 1998: 557, Riionheimo 2002: 434). Potter-suomennosten uudissanoissa adjektiiveja on melko vähän, mutta lähes kaikki niistä on muodostettu *inen*-johtimella, esimerkiksi *höyheninen*, *jästienvastainen*, *kuraverinen* ja *taikaliemitahrainen*. Vain luettelon ensimmäinen on varsinaisesti puhdas johdos – muut ovat yhdysadjektiiveja, joissa on yleiskielinen sana perusosana.

Liekon aineistossa yleisintä lapsen kielen uudisverbijohdinta *tA* (Lieko 1998: 555) Potter-uudissanoissa ei esiinny lukuun ottamatta erästä yhdysverbiä *ihmeteipata* 'kiinnittää ihmeteipillä'. Verbijohtimien vähyyteen vaikuttaa myös se, että koko aineistossani on vain muutama verbi. Riionheimon (2002: 435–438) yleisimmäksi mainitsema lapsen kielen uudisverbijohdin *ttA* on produktiivinen myös Potter-suomennosten verbeissä, esimerkiksi *harhaututtaa* 'saada joku harhautettua' ja *katouttaa* 'saada joku katoamaan' sisältävät kyseisen johdinaineksen.

Kuten Lieko (1998: 556) ja Riionheimo (2002: 434) artikkeleissaan ovat todenneet, lapset käyttävät uudissanoja luodessaan myös johtimia, jotka ovat aikuiskielessä epäproduktiivisia, kuten *jUs*, *lA*, *mA* ja *mUs*. Tässä voi olla kyse siitä, että lapset luovat sanoja analogiamallin mukaan. Tuloksena on kuitenkin uudissana,

josta on erotettavissa epäproduktiivinen johdinaines. Potter-suomennosten uudissanoissa ei näitä lasten käyttämiä aikuiskielessä epäproduktiiveja johtimia esiinny. Liekon mainitsema *jA*-johtimen runsas käyttö kiinnitti huomioni, etenkin, koska hänen aineistossaan oli mukana yleiskieleenkin kuuluvia tekijännimiä. Lieko sanoo, että lapsi oli käyttänyt kyseisiä sanoja kuitenkin niin, että oli selvästi luonut ne käyttötilanteessa eikä poiminut niitä leksikostaan. (Lieko 1998: 555.) Potter-suomennosten uudissanoissa on *jA*-johtimella luotuja sanoja, jotka on selvästi luotu tiettyyn tarkoitukseen ja kontekstiin: *räyhääjä* 'taikaolento', *ankeuttaja* 'velhovankilan vanginvartija', *kirskuristaja* 'taikaolento', *ulvoja* 'taikaolento', *unhoituttaja* 'taikaesine, joka saa unohtamaan' sekä runsaasti yhdyssanoja, joissa tämä tekijännimijohdin esiintyy, esimerkiksi *ajankääntäjä* 'ajankulkuun vaikuttava taikaesine'.

Reduplikaatio on yksi tapa tuoda sanoihin kielellistä leikittelyä. Toisto ja alkusoinnut ovatkin tuttu ilmiö esimerkiksi lasten loruista: ”Körö, körö kirkkoon, papin muorin penkkiin, ruskealla ruunalla - -” ja ”Otto potto poroliini, otti sikaa hännästä kiinni - -”. Reduplikaatiota on Potter-suomennosten uudissanojen joukossa yhdessä sanassa. Kyseessä on *maahistahista* 'maahisten sihisevältä kuulostava kieli', jossa on mukana äänellinen motivaatio eli äänteiden *s* ja *h* toisto. Lieko (1998: 550) mainitsee lyhyesti yhden esimerkin lapsen kielen uudissanasta, joka on syntynyt kontaminaatiosta: *kameni* <kamera + kiikari 'Lego-palikoista muodostettu esine, jolla leikittiin nostamalla se silmille ja katsomalla läpi'. Omassa aineistossani kiikarin ja kaukoputken kontaminaatiosta on syntynyt sana *kaikkarit* 'messinkinen kiikari, jossa on maagisia ominaisuuksia'.

Riionheimo (2002: 437) esittelee artikkelissaan muutamia esimerkkejä lapsenkielen analogisista muodosteista: *lehmät muukivat* (vrt. lampaat määkivät) ja *tahton likaudem pois* (vrt. puhtauden). Potter-suomennosten uudissanoissa analogiamallin hyödyntäminen näkyy muun muassa seuraavissa sanoissa: *kadunvelho* (vrt. kadunmies), *kuolemapäivä* 'kummitusten viettämä juhla, kuoleman vuosipäivä', (vrt. syntymäpäivä), *metsinkäinen* 'metsässä asuva taikaolento' (vrt. menninkäinen), *pitkomikko* 'putkimies' (vrt. tiskijukka), *pöllölä* 'postipöllöjen asuntola' (vrt. kanala, sikala), *turvapeikko* (vrt. turvamies). Muun muassa tällä analogiamallin käytöllä on tehtävä Potter-suomennosten uudissanojen ymmärtämisen helpottamisessa. Lisäksi

analogiamallin käyttö luo osaltaan huumoria sekä oivaltamisen elämyksiä lukijalle. Mielestäni huvittava on esimerkiksi sana *kadunvelho* – aivan kuin velhot voisivat reaalimaailman näkökulmasta katsottuna olla jollakin tavoin tavallisia. Perussanakirja määrittelee kadunmiehen (PS s.v. *kadunmies*) 'tavalliseksi ihmiseksi'.

Lasten kielen ennakkoluulottomien uudissanojen ja kielen ainesten yhdistelyn takana voi mielestäni olla se, että lasten käsitys sanaluokkajaosta tarkentuu vasta fonologisen viimeistelyn kaudella ja lopullisesti ilmeisesti vasta kouluiässä. Harry Potter -suomennosten uudissanoissa on sanoja, joiden sanaluokkaa on vaikea päätellä. Esimerkiksi sanoja *hebridienmusta* 'lohikäärmerotu', *walesinvihreä* 'lohikäärmerotu', *luihuinen* 'Luihaisen tupaan kuuluva oppilas' ja *rohkelikko* 'Rohkelikko-tupaan kuuluva oppilas' voisi muotonsa puolesta pitää myös adjektiiveina.

Semanttinen uudelleentulkinta on lasten selviytymiskeino, jonka avulla he yrittävät selvittää aikuiskielen viidakossa. Tuloksena syntyy usein humoristisia lausahduksia lasten suusta. Tätä hyödyntävät ainakin toimittajat ja mainostajat. Semanttisten merkitysten kyseenalaistamiselle perustuvat monet Potter-suomennosten uudissanat odotustenvastaisuudellaan: *rottavirkiste* (vrt. rotanmyrkky), *kukkolisko* (linnun ja matelijan yhdistäminen) tai *luutakolari* (käsitys luudista ajoneuvoina, jotka voivat kolaroida). Lopputulos on mielestäni samankaltainen niin näissä Potter-esimerkeissä kuin lapsen tekemässä semanttisessa uudelleentulkinnassakin: lukija tai kuulija alkaa pohtia sanojen merkityksiä, joita on ehkä aiemmin pitänyt itsestään selvinä. Velhomaailmassa melkein kaikki on mahdollista, myös äännelevät ja purevat lelut.

-- linnan sisätiloissa kiellettyjen esineiden luetteloon on tänä vuonna lisätty kirkujojo, torahammasfrisbee ja alati hakkaava bumerangi. (HP4 s.194–195.)

Nonsense-sanat ovat lapsenkielen ilmiö. Harry Potter -suomennoksissa näitä merkityksettömiä sanoilla leikittelyjä ovat muiden muassa *niistaisikki* ja *umkupulaari*. Myös sanojen konteksti tukee tätä tulkintaa – kyseessä ovat taikamaailmassakin taruolennoiksi kuvatut otukset. Seuraavassa esimerkissä Hermione kiistelee toisen tyttöoppilaan kanssa *niistaisikkien* olemassaolosta.

-- ”mutta ennen ihmiset luulivat, ettei lirppuvia loistoveikkoja ja ruttusarvisia niistaisikkeja ole olemassakaan.” ”No mutta hehän olivat oikeassa”, Hermione sanoi kärsimättömästi. ”Eihän lirppuvia loistoveikkoja ja ruttusarvisia niistaisikkeja olekaan olemassa.” (HP5 s. 320.)

Olentojen nimistä on hyvin vaikea hahmottaa johdinaineksia. Myös *narksun* tarkoite jää epäselväksi. Se muistuttaa jakamatonta perussanaa. Vieraan siitä tekee myös suomen kielelle vieras konsonanttiyhdistelmä. Yhdyssanan *roiskuhupsu* merkitystä on vaikea päätellä sen muodosta, sillä verbiä roiskua ja substantiivia hupsu on vaikea yhdistää. Tälle löytyy kuitenkin merkitys kontekstista: kyseessä on vanhan parnatajavelhon nimitys pisamille.

Ron loukkaantui tosissaan, kun keskiaikainen velho huuteli, että hän kärsi selvästikin pahasta roiskuhupsusta. -- ”Se on mitä vakavin ihovaiva, siitä jää kuoppia ja sen jälkeen näytät vielä karneammalta kuin nyt --” -- ”Mutta nuo rumat läikät kasvoissa, hyvä nuoriherra --” ”Ne on pisamia!” Ron raivostui. (HP5 s. 614–615.)

Mielenkiintoista näissä sanoissa on se, että niiden muoto ja merkitys ovat yhteydessä toisiinsa hyvin selvästi: nonsense-sanoilla on myös nonsense-tarpiteet.

Hedelmäetana 'etanaa muistuttava hedelmämakeinen', *putkimato* ja *ruttukuono* 'lohikäärmerotu' ovat oletettavasti esimerkkejä siitä, kuinka Potter-suomennosten uudissanoissa on ulkonäköön perustuvien yhtäläisyyksien mukaan nimettyjä tarkoitteita. Samaan ryhmään voisi ajatella kuuluvan *rupirakkopalko*-kasvin. Valitettavasti nämä sanat kuuluvat niihin velhomaailman yksityiskohtiin, joita ei kirjoissa selitetä sen enempää. Toisaalta tällaiset sanat herättävät lukijassa vahvoja mielikuvia – ehkäpä se on juuri se, mihin kirjailija pyrkiikin.

5. UUDISSANASTON EKSPRESSIIVISYYS

Lähtöajatuksenani Harry Potter -suomennosten uudissanojen ekspressiivisyyden tarkastelussa on se, että kirjojen tapahtumat sijoittuvat pääosin keksittyyn mielikuvitusmaailmaan. Yritän selvittää, pyritäänkö ekspressiivisillä uudissanoilla vaikuttamaan lukijan mielikuviin ja siten helpottamaan kertomuksen ymmärtämistä.

Eve Mikosen (2002:18) mukaan deskriptiiviset sanat eivät ole neutraaleja eikä niiden ensisijainen merkitys ole äänen kuvaaminen. Koska aineistoni on kerätty fantasiakirjoista, siihen kuuluu sanoja, joilla ei ole tarkoitteita reaali maailmassa, kuten *iseeviot-peili* 'taikapeili, joka näyttää katsojansa salaisimmat toiveet' tai *suojeliusloitsu* 'loitsu, jonka avulla suojaudutaan ankeuttajilta'. Tällöin ei mielestäni voi puhua neutraaleista sanoista kuten esimerkiksi yleiskielen *esine* tai *hahmo*.

Onomatopoeettisia sanoja, joissa jokin osa sanasta on interjektio tai sellaiseksi hahmottuva, ovat esimerkiksi *puuskupuh* 'velhokoulun Puuskupuh-tupaan kuuluva oppilas' ja *viuhpiipore* 'taikamakeinen'. Ekspressiiviset verbit *puuskuttaa* 'huohottaa, puhkaa' (PS s.v. *puuskuttaa*) ja *puhista* 'vars. Voimakkaasta katkonaisesta hengitysäänestä' (PS s.v. *puhista*) voivat olla *puuskupuh*-sanon synnyn taustalla. Samoin verbit *viuhahtaa* ja *viuhua* 'nopeasti liikkuvan kappaleen t. ilmapirran synnyttämästä vinkuvasta, suhisevasta tms. äänestä; tällaisen äänen synnyttävästä liikkeestä' (PS s.v. *viuhua*) lienevät *viuhpiipore*-sanon määriteosaan liittyviä. Samoja verbejä on hyödynnetty *viuhumato*-sanon luomisessa. *Puhpallura* sisältää sekä aiemmin selitetyn *puh*-määriteosan että sanon **pallura*, joka voi olla modifikaatiolla muodostettu sanasta *pallero* 'pallomainen esine, muodostuma' (PS s.v. *pallero*). Kyseessä voivi olla myös *pallukka* ja *pallero* -sanojen kontaminaatio. Epävirallinen Harry Potter -sanakirja kertoo *puhpalluran* olevan vaaleakarvainen, pyöreä, lemmikiksi sopiva olento (<http://www.viistokuja.net/>). Tällä perusteella sana olisi enemmänkin deskriptiivinen kuin onomatopoeettinen, sillä sen nimitys kuvaa enemmän olennon ulkonäköä kuin ääntä. Selvästi onomatopoeettinen on *kirskuristaja*, joka on ilmeisesti muodostettu kontaminaatiolla *kirskua* ja *kuristaa* -verbeistä. Perussanakirja määrittelee *kirskua*-verbin näin: 'kovien (metalli)kappaleiden terävästä, repivänsävyisestä hankausäänestä: narskua, narista, kirahdella, nirskua' (PS s.v. *kirskua*).

Harry kiertyi katsomaan taakseen ja näki kirskuristajan, pienen sarvekkaan vesihengen, työntyvän vesiheinistä pitkät sormet tiiviisti hänen nilkkansa ympärillä ja terävät kulmahampaat paljastettuina -- . (HP4 s. 522.)

Harry Potter -kirjojen velhomaailman tärkeä sana *huispaus* on vaikeampi jakaa joko onomatopoeettiseksi tai deskriptiiviseksi. Uskon sanan syntyneen ääntenmuutoksella sanasta *huiskaus* 'huiskahtava liike' (PS s.v. *huiskaus*) . Tähän liittyy verbi huiskahtaa 'heilahtaa, lennähtää, hulmahtaa'.

”Mitä hispauus sitten on?” ”Meikäläisten urheilua. Velhourheilua. Se on niinku – niinku jalkapallo jästimaailmassa – kaikki seuraa hispausta – sitä pelataan ilmassa luudanvarsilla ja siinä on neljä palloa – aika vaikeeta selittää sääntöjä.” (HP1 s. 90–91.)

Velhomaailman palkokasvia tarkoittava tupruherne on deskriptiivinen, sillä se sisältää *tupruta*-verbistä takaperoisjohdolla muodostetun **tupru*-sanana. Kyseisestä kasvista ei kuitenkaan kerrota yksityiskohtia, joten nimen ja tarkoitteen yhteys jää lukijan mielikuvituksen ja tulkinnan pohdittavaksi. Toisin on *pollomuhkun* 'taikakasvi' kanssa: sen deskriptiivinen perusosa **muhku* (vrt. muhkurainen) saa selvän perustelun kirjassa: kasvissa on useita muhkuraisia patteja (HP4 s. 205).

Reduplikatiivisia aineksia sisältäviä aineistoon kuuluvia sanoja on vain yksi: *maahistahista* 'maahisten kieli'. Tässä sanassa *maahinen*-sanana yksikön genetiivimuodon *hista*-osa on toistettu. Reduplikatiivisten ainesten vähyys aineistossa voi johtua monestakin syystä. Ekspressiivisyyden vähyyttä kirjasarjan uudissanoissa se ei kuitenkaan ilmennä.

Vaikuttaa siltä, että ekspressiivisillä sanoilla on tehtävä sekä velhomaailman keskeisissä tarkoituksissa että selittämättömissä yksityiskohdissa luoda lukijalle mielikuvia. Niiden avulla lukija voi mielikuvituksensa avulla päätellä, miltä ekspressiivisesti nimetty tarkoite voisi näyttää tai kuulostaa. Esimerkiksi hispauus ilmentää merkitystään monella tavoin, kuvailemalla sekä liikettä että ääntä.

6. FANTASIAGENREN JA UUDISSANASTON YHTEYS

Tutkin ja pohdin tässä luvussa, kuinka Harry Potter -suomennosten uudissanasto toteuttaa fantasiagenren lajityypillisiä ominaisuuksia. Uudissanojen ja fantasiagenren yhteys voidaan kuvata joko niin, että genre vaikuttaa sanastoon, tai että sanasto luo ja ylläpitää genreä. Henkilökohtainen näkemykseni on, ettei tätä yhteyttä voi olla olemassa vain yhdensuuntaisena, vaan se on kehämäinen: genre vaikuttaa sanastoon, joka taas toimii genren ylläpitäjänä ja rakentajana.

Seuraavissa alaluvuissa tutkin ensin fantasian maailmankuvan ja uudissanaston yhteyttä. Sen jälkeen käsittelen fantasian ja kansanperinnesanaston yhteyden ilmenemistä uudissanastossa. Lopuksi etsin yhteyttä fantasialle tyypillisen juonen ja uudissanaston välille.

6.1. Fantasian maailmankuva

Miettisen (2004:130) mukaan fantasian maailmankuvan voi kiteyttää neljään sanaan, jotka ovat menneisyys, kaksijakoisuus, tuonpuoleisuus ja sankaruus. ”Meidän maailmaamme verrattuna Potter-kirjojen maaginen teknologia on toisaalta hyvin edistynyttä, toisaalta jälkeenjäänyttä”, toteaa Miettinen (2004: 37). Nykykirurgiaa ei tarvita taikamaailmassa, sillä velhot ovat heitä parempia parantajia. Lisäksi luutien sijaan matkustetaan nopeasti *hormipulverilla*. Selvimmin velhomaailman vanhanaikaisuus tulee esiin kirjallisessa viestinnässä: pöllöt kuljettavat postin eikä Internetin ja sähköpostin käytöstä ole tietoaakaan. Velhomaailmassa arvostetaan kasvokkaista vuorovaikutusta. (Miettinen 2004: 38–39.) Vaikka sanomalehtiä ilmestyy, tietokoneen tai painokoneiden käytöstä ei kerrota. Lehdet ja oppikirjat vain ilmestyvät. Velhomaailmassa ei tunneta matkapuhelimia, eikä itse asiassa tavallistakaan puhelinta. Tämä luo osaltaan kuilun reaali- ja velhomaailman välille.

Menneisyyteen viittaavia sanoja ovat ainakin *kotkansulkakynä*, *rii-kinkukonsulkakynä*, *sitaattisulka* 'toimittajavelhon itsekseen kirjoittava sulkakynä' ja *suttupergamentti* 'pergamentti muistiinpanoja varten', sillä mustekynät ja paperi ovat jo pitkään korvanneet sulkakynät ja pergamentit. Myös *postipöllö* tuo mieleen

kirjekyyhkyt, joita käytettiin vielä 1800-luvun lopulla viestinviejinä, mutta jotka ovat sittemmin korvautuneet nykyaikaisella postijärjestelmällä.

Kolmatta lintua, komeaa lehtopöllöä, Harry ei tuntenut mutta tiesi mistä se oli tullut, sillä kolmannen paketin lisäksi se kantoi kirjettä, jonka päällä näkyi Tylypahkan vaakuna. (HP3 s. 13.)

Hän ja Ron ehtivät aamiaiselle juuri parahiksi postipöllöjen saapuessa. Hedwig ei tullut – eikä Harry sitä odottanutkaan – mutta Hermione nykäisi vieraan varpuspöllön nokasta kirjeen juuri kun he istuutuivat. (HP5 s. 670.)

Menneisyys ja keskiajan ihannointi tulee esiin myös *kolmivelhoturnajaisissa*, joissa kolmen velhokoulun parhaimmat oppilaat kilpailevat vaarallisten tehtävien ja koko turnajaisten voitosta. *Kolmivelhoturnajaiset* muistuttavat siis keskiaikaisia turnajaisia, joissa ritarit taistelivat henkensä uhalla paremmuudestaan erilaisia taitotehtäviä suorittaen. Velhokoulu Tylypahkan rehtori kertoo kolmivelhoturnajaisten historiasta:

”Kolmivelhoturnajaiset aloitettiin seitsemisensataa vuotta sitten ystävällismielisenä kisailuna Euroopan kolmen suurimman velhokoulun välillä --. Jokaista koulua edustamaan valittiin yksi ottelija, ja nämä kolme ottelijaa kisasivat kolmessa taikakoetuksessa. -- kunnes sitten turnajaisten vaatimien kuolonuhrien määrä kohosi niin suureksi, että turnajaiset päätettiin lakkauttaa.” (HP4 s. 198–199.)

Pukeutuminenkin on velhomaailmassa tietysti meidän reaali maailmastamme poikkeavaa, sillä velhot pukeutuvat *velhonkaapuihin* ja *velhonhattuihin*, sekä omistavat *matkaviittoja*. *Huispauksessa* käytettävät peliasut ovat *joukkuekaapuja*, jotka poikkeavat reaali maailman urheiluasusta melkoisesti.

-- Fred sanoi ilmaannuttuaan huispauskaapunsa kaula-aukosta tukka pörrössä ja hiukan ilkeä virne naamallaan. ”Pää kiinni”, Ron sanoi kivikasvoisena ja pukeutui ensimmäistä kertaa omaan joukkuekaapuunsa. (HP5 s. 353.)

Kaksijakoisuus voidaan mielestäni Harry Potterin kontekstissa ymmärtää useammalla tavalla. Se voi olla jako esimerkiksi hyvään ja pahaan, taikamaailmaan ja reaali maailmaan tai ihmisiin ja taikaolentoihin. Selvin jako tulee sanastossa esiin ihmisten ja velhojen välillä. *Jästit* ovat siis tavallisia ihmisiä, velhot ja noidat

taikomaan kykeneviä – *jästimaailma* ja *velhomaailma* ovat lähes kaikessa toisilleen vastakkaisia. *Jästiesineet* ja *taikavehkeet* erotetaan kirjoissa selvästi toisistaan. Tämä kaksijakoisuus ilmenee aineistossa siten, että jästi ja velho -alkuisten sanojen määrä on suuri: ensin mainittuja on 40 ja jälkimmäisiä 30.

Potter-kirjoissa voidaan havaita myös rotuajatteluun viittaavia sanoja: *puhdasverinen* velho yleensä halveksii *kuraveristä*, *jästisyntyistä* velhoa.

”Kuraverinen on herjanimi niille, jotka ovat jästisyntyisiä – siis joiden vanhemmat ei taio. Jotkut velhot – niin kuin Malfoyn perhe – luulee olevansa parempia kuin muut, koska ovat puhdasverisiä.” (HP2 s. 128.)

Tavanomainen velho saattaa halveksia myös *surkkia*, taikomaan kykenemätöntä velhoa.

”Entä mikä ihme on surkki?” Harry kysyi. Hänen hämmästyksensä Ron tirskahti vaivautuneesti. -- ”Surkki on sellainen, joka on syntynyt velhoperheeseen, mutta jolla ei ole taikavoimia. Tavallaan niin kuin jästisyntyisten velhojen vastakohta, mutta surkit ovat sangen harvinaisia.” (HP2 s. 159.)

Hyvän ja pahan vastakkainasettelua edustavat esimerkiksi *ankeuttaja* ja *suojelius*: pimeyden velhon kannattajat, jotka imevät ihmisestä kaiken ilon, voidaan karkottaa vain *suojeliuksella*, joka on loitsittu hopeinen eläinhahmo, myönteinen voima.

”-- Sen nimi on suojeliusloitsu.” ”Miten se toimii?” Harry kysyi hermostuneena. ”No, onnistuessaan se luo suojeliuksen”, Lupin sanoi. ”Suojelius vastustaa ankeuttajaa – se suojelee sinua asettumalla ikään kuin kilveksi sinun ja ankeuttajan väliin.” -- ”Suojelius on myönteinen voima, heijastus juuri niistä tunteista, joita ankeuttaja käyttää ravintonaan – toivosta, onnesta ja elämänilosta --.” (HP3 s. 249.)

Tuonpuoleisuuteen viittaavia uudissanoja ovat ainakin *kuolemapäivä* eli kuoleman vuosipäivä, kummitusten viettämä juhla ja *tupakummitus*. Jokaisella koulun neljästä tuvasta on oma nimikkokummituksensa. Ne kuuluvat koulun henkilökuntaan ja niiden kanssa pystyy keskustelemaan. *Kameleonttihenki* taas tarkoittaa kuollutta henkeä, joka pystyy muuttamaan ulkonäköään ja *räyhähenki* kirjaimellisesti vihaista ja häiriköivää kuollutta. Asuupa Tylypahkan *velhokoulussa* myös *vessakummitus* Murjottava Myrtti, jonka ansiosta tyttöjen wc vuotaa aina.

Sankaruus ja antisankaruus tulevat sanastossa vahvasti esiin jo koulun tupien

nimissä: *rohkelikot* ja *luihuiset* taistelevat kaikessa paremmuudesta. Nimistä voi myös päätellä jotakin tupiin kuuluvien oppilaiden ominaisuuksista. Harry Potter kuuluu tietysti rohkelikkoihin. Seuraavassa esimerkissä on katkelma Tylypahkan lajitteluhatun laulusta, jossa lyhyesti esitellään *rohkelikkojen* ja *luihuisten* tupia:

-- siis sovita mua, niin kerron missä sun kuuluu olla. Ehkä kuulut Rohkelikkoon, jos sydämmes urhoollinen on, on sinulla ritarin uskallus ja olet kumman peloton. -- Tai voihan olla että Luihuisesta sä löydät ystävät aidot. Ovelat velhot ei keinoja kaihda, ovat tarpeen kaikki taidot. (HP1 s. 132.)

Myös *kuolonsyöjä* ja *aurori* ovat esimerkkejä sankarista ja antisankarista: pimeyden velhon seuraajia eli *kuolonsyöjiä* jahtaavat korkeasti koulutetut hyvät velhot *aurorit*.

”Kuolonsyöjät?” Harry sanoi. ”Mitkä kumman kuolonsyöjät?” ”Sillä nimellä tiedät-kai-kenen kannattajat nimittivät itseään”, Bill sanoi. (HP4 s. 153.)

”Oletko sinä aurori?” Harry kysyi ihailleen. Pimeyden velhojen pyydystäjä oli ainoa ammatti, jota hän oli harkinnut Tylypahkan jälkeen. (HP5 s. 68–69.)

Bengtssonin (2000: 9) mainitsema fantasiakirjallisuuden kristillinen arvo-maailma ei mielestäni näy Harry Potterin sanastossa. Harry Potter -kirjoja onkin useissa eri yhteyksissä moitittu siitä, että ne rohkaisevat lukijoitaan tutustumaan noituuteen. Käsittelen tässä kuitenkin Harry Potter -suomennoksia kirjallisuudentutkimuksen näkökulmista, joten jätän tarkemman uskonnollisen tarkastelun tutkimukseni ulkopuolelle. Esimerkiksi kummitukset eivät tue kristillisiä näkemyksiä kuolemanjälkeisestä elämästä. Elämän ja kuoleman välillä ei ole yksiselitteistä rajaa Potter-kirjojen velhomaailmassa: kuoleman rajamailla vuosia häilynyt Voldemort ikään kuin nousee kuolleista. Lisäksi kuolleet velhot voivat liikkua velhovalokuvissa.

Tietysti hyvän ja pahan vastakkainasettelu on tuttu kristinuskon perusasetelma. Sen voidaan kuitenkin ajatella liittyvän laajemmin fantasiakirjallisuuden filosofiseen puoleen, ei pelkästään kristinuskoon. Hyvän ja pahan vastakkainasettelu ei ole ainoastaan kristinuskolle tyypillistä. Lisäksi hyvän ja pahan määrittely ei Harry

Potter -kirjoissa ole yksiselitteisen mustavalkoinen. Esimerkiksi päähenkilö Harry tekee kiellettyjä asioita hyvää tarkoittaen, kuten kulkee Tylypahkan alueella yöaikaan näkymättömyysviitan turvin pelastaakseen ystävänsä. Andrew Blake (2004: 94) toteaa, ettei Harry Potter ole kristillisyyden vastainen, vaan uskolla vain ei ole kirjoissa sijaa. Tämä on kuitenkin vain yhden tutkijan näkökulma asiaan. Kristillinen allegoria puuttuu Pottereista: vaikka esimerkiksi ihmisillä on sielut, niitä ei suojella millään yliluonnollisella voimalla (Blake 2004: 94). Ainoa sana, jonka voidaan ajatella liittyvän yliluonnolliseen hyvään ja pahaan, on *pirunnuora*. Sen määriteosa piru on Perussanakirjan mukaan päämerkitykseltään 'paholainen, perkele tai haukkumasana tai kirosana' (PS s.v. *piru*). Kyseessä on kuitenkin velhomailman ilkeä, vaarallinen kasvi, joten sanan määriteosalla ei viitata yliluonnolliseen pahaan. Sanaa käytetään kuvallisesti.

Fantasiakirjallisuuden maailmassa **luontosuhde** on tärkeä – luonto on elävää elämää siinä missä ihminenkin. (Miettinen 2004: 139). Tämä näkyy Potter-suomennosten uudissanoissa taikakasvien ja -olentojen suurena määränä, johon toki vaikuttaa myös tarve tarkkaan miljööön kuvaukseen. Velhomailmassa kasveilla on inhimillisiä piirteitä. Esimerkiksi tällipaju on luonteeltaan äkkipikainen ja väkivaltainen.

-- Harry käännähti katsomaan juuri parahiksi, kun pytonkäärmeen paksuinen oksa räsähti päin ikkunaa. Puu, johon he olivat törmänneet, hyökkäsi heidän kimppuunsa. Sen runko oli taipunut miltei kaksinkerroin ja sen kyhmyräiset paksut oksat takoivat autoa kaikkialta --. (HP2 s. 85.)

Luonto on ainakin Potter-kirjojen velhomailmassa arvostettua ja sitä ver-rataan ihmisiin. Velhomailman eläinten ja ihmisten hierarkkisuus tulee ilmi vaikkapa kentaurien halveksuvassa suhtautumisessa velhoja ja noitia kohtaan. Lisäksi kotitontut ovat melko onnettomassa asemassa velhomailmassa, sillä ne toimivat velhojen ja noitien palvelijoina. Taikaministeri Kyyryn lausahdus ha-vainnollistaa tätä hyvin:

”Minä en tee mitään tottelemattomalla kotitontulla”, hän totesi koleasti Hermionelle. ”En tee mitään palvelijalla, joka unohtaa ajatella isäntäänsä ja isäntänsä mainetta.” (HP4 s. 149.)

Velhomaailman hierarkkisuudesta kertovat eri nimitykset taikaolentojen ja ihmisten risteymille, kuten *osin-ihminen*, *puolilajinen* ja *puolijätti*. Rowlingin on todettu kirjoittaneen Harry Potter -kirjoihinsa vahvaa teknistyneen maailman ja järjen yliarvostamisen kritiikkiä (Miettinen 2004: 40–41). Koska fantasiakirja heijastaa kirjoittajansa filosofiaa (Miettinen 2004: 13), fantasiakirja sisältää nykyajan arvojen ja totuuksien kyseenalaistamista. Tähän liittyy juuri velhomaailman hierarkkisuus, rotuajattelu ja sisäoppilaitoksen kuvailu.

6.2. Fantasia ja kansanperinne

Jo itsekin myytiksi muodostunut Harry Potter nojaa siis vanhoihin, tarkasti rekonstruoituihin myytteihin, ja Potter-kirjojen teksti perustuu suullisen perimätietoon. Fantasiaan ja kansansatuun kuuluu sama todellisuuskäsitys, siis ajatus kahdesta rinnakkaismaailmasta. Lisäksi folklorea eli kansansatua voidaan pitää kaikkien fiktioiden perustana. (Wienker-Piepho 2004: 38, 101.) Kansansatua ja fantasiaa yhdistävät funktionaalinen ja rakenteellinen näkökulma: molemmat ovat eskapistista viihdettä, ja niissä on tiivis juoni ja episodimainen rakenne. ”Fantasian kirjoittajat käyttävät hyväkseen perinneaineistoja, yksittäisistä motiiveista kokonaisuun kertomuksiin, auttaakseen lukijoita tunnistamaan luomiensa mahdottomien maailmojen luonteen ja kulttuurisen syvyyden.” (Wienker-Piepho 2004: 40.)

Kuten olen jo aiemmin maininnut, fantasiaan kirjallisuudenlajina kuuluu ainesten kierrätys ja lainaaminen (esim. Miettinen 2004: 11). Eri asia on, millä tavalla sitä arvotetaan. Esimerkiksi J. R. R. Tolkienia on kiitelty kansalliseeposten, muun muassa Kalevalan, hyödyntämisestä teoksissaan. Toisaalta J. K. Rowlingia on muun muassa Johanna Sinisalo (2001) pitänyt kliseiden hyödyntäjänä. Sanaston tasolla voidaan todeta, että Harry Potter -kirjoissa näkyy kansanperinteen aineksia. Varsinkin taikaolentojen ja -kasvien nimistä moni on lainattu myyteistä. Wienker-Piepho (2004: 100) muotoilee asian näin: ”Nämä olennot ovat perustaltaan kollektiivisia mielikuvia, joissa osittain tulee näkyviin huomattava tietoisuus arkaaisista, joskus tuhansia vuosia vanhoista uskomuksista.” Alruuna, basiliski ja lohikäärmeet ovat kansantarujen ja -uskomusten aineksia, jotka Rowling on lainannut ja uudistanut kirjojaan varten. Samalla tavalla Harry Potterin maailmaan

alun perin brittiläisestä kansanperinteestä lainattuja taikaolentoja ovat ainakin *kotitontut*, jotka tietysti tunnetaan Suomessakin, vaikkakin erilaisina. Lisäksi Harry Potter -kirjoissa esiintyvät sanat *vedenväki* ja *vedenneito* viittaavat monien maiden kulttuureissa esiintyvään uskomukseen siitä, että vedessä asuu ihmismäisiä olentoja – tunnetaanhan Suomessakin muinainen vedenhaltija tai veden jumala Ahti. Myös fiktiivisessä, keksityssä, velhomaailmassa on siis oma kulttuurinsa, johon on ammennettu aineksia reaali maailman kulttuurista.

Velhomaailmassa on olemassa omat perinteensä, joihin velhomaailma nojaa. Ne luovat staattisen, jossain määrin ajattoman kuvan Potter-kirjojen taikamaailmasta. Esimerkkinä tästä ovat esimerkiksi velhokoulun *alkajaispidot* ja *lajitteluhattu*.

”Lukukauden alkajaispidot käynnistyvät tuota pikaa --. Lajittelu on erittäin merkityksellinen seremonia, koska koko sen ajan minkä te opiskelette täällä Tylypahkassa, teidän tupanne tulee olemaan ikään kuin perheenne. -- Jokaisella tuvalla on oma ylevä historiansa ja jokainen on kasvattanut merkittäviä noitia ja velhoja. --” (HP1 s. 128.)

Kansanperinteen ja Harry Potterin yhteyden tutkimiseen ei pelkästään sanastontutkimuksen välineistö riitä. Selvää kuitenkin on näiden muutamankin esimerkin perusteella, että Harry Potter -kirjojen taikaolentoissa on kansanperinteestä ja myyteistä lainattuja aineksia. Kiinnostavaa olisi tutkia, millä tavalla lapsilukijat ympäri maailman tulkitsevat näitä kansanperinneaineksia: onko heillä tietoa lainatuista aineksista ja vaikuttaako heidän tietonsa tai tietämättömyytensä kirjojen tulkintaan? Kirjojen maailmanlaajuisen suosion perusteella voisi päätellä, ettei tällä ole suurta tai ainakaan kielteistä vaikutusta lukukokemukseen.

6.3. Fantasiakirjallisuuden juonirakenne

Fantasiakirjallisuudelle tyypillinen juonirakenne etenee melko kaavamaisesti. Siinä sankari on jollakin tavalla väheksytty, usein nuori henkilö. Hän joutuu seikkailuun ja saa seikkailun aikana hän saa uusia ystäviä. He auttavat häntä toteuttamaan jonkin tehtävän. Yleensä tehtävä liittyy hyvän ja pahan väliseen taisteluun. Sankarin auttajilla ja vastustajilla on usein sellaisia voimia, jotka itse sankarilta puuttuvat.

Seikkailun aikana löytämiensä voimien avulla sankari lopulta voittaa pahan. Hyvän ja pahan väliseen taisteluun liittyy usein myös elämän tarkoituksen pohdinta. (ks. esim. Bengtsson 2000: 16–17.)

Fantasian juonen yhteyttä Harry Potter -suomennosten uudissanoihin on melko vaikeaa todeta. Toisaalta jokaisen kirjan hiukan toisistaan poikkeavat tapahtumat ja miljööt vaikuttavat siihen, mistä kirjoissa kerrotaan. Esimerkiksi viidennessä kirjassa Harry joutuu vastaamaan häntä vastaan asetettuihin syytteisiin taikaministeriössä, joten kirja sisältää paljon taikaministeriöön liittyviä uudissanoja.

Sankarin vähäpätöisyys ilmenee Potter-suomennosten uudissanoissa huonosti. Harryyn viittaavia tai häneen liittyviä uudissanoja on vain yksi, *rohkelikko*. Sankarin voimien ja taitojen karttuminen ilmenee oppiaineiden määrän ja loitsujen lisääntymisenä, mikäli tarkastelun kohteeksi otetaan koko aineisto. Tähän vaikuttaa toki sekin, että kirjojen päähenkilö vanhenee vuodella jokaisessa kirjassa, joten myös koulumaailman vaatimukset kovenevat, opiskelu vaikeutuu ja lisääntyy.

Erilaisia **sankaria tehtävässään auttavia taikaesineitä ja taitoja** mainitaan runsaasti. Kaikki viisi kirjaa päättyvät hyvän ja pahan väliseen taisteluun. Paha muuttaa aina muotoaan: ensimmäisessä kirjassa vilpillinen opettaja Orave kantaa paha velhoa turbaanissa mukanaan, toisessa kirjassa Harry taistelee jättiläiskäärmettä, *basiliskia*, vastaan ja kolmannessa kirjassa hän kohtaa *ankeuttajat*. Neljännessä ja viidennessä kirjassa vastassa onkin paha velho Voldemort ja hänen apurinsa *kuolonsyöjät*. Taikaesineet ovat usein ratkaisevassa roolissa taistelun ratkaisussa. Esimerkiksi kirjasarjan toisessa teoksessa lajitteluhattu avustaa Harrya taistelussa basiliskia vastaan.

Basiliski oli huitaissut lajitteluhatun Harryn syliin. Harry otti hatun. -- Hän kiskaisi hatun päähänsä ja heittäytyi littanaksi lattialle, kun basiliskin pyrstö heilahti taas hänen ylitseen. -- Hattu sen sijaan kutistui, puristui ikään kuin näkymättömän käden vetämänä hyvin tiukaksi. -- Hatun sisään oli ilmestynyt kimmeltävä hopeamiekka --. (HP2 s. 342.)

Fantasian juoneen kuuluvaa **elämän tarkoituksen käsittelyä** kirjoissa ei voi osoittaa yksittäisten uudissanojen tai edes uudissanaryhmien avulla. Tällaisten laajempien teemojen käsittely vaatisi toisenlaista tutkimusasettelua ja teoriaa. Vaikka elämän tarkoituksen pohdintaa ei voi yksittäisten uudissanojen avulla osoittaa, se ei

tarkoita, etteikö sitä kirjoissa olisi.

7. UUDISSANASTON OSUUS SARJAN ERI OSISSA

Pyrin tässä luvussa selvittämään, millaisia määrällisiä ja laadullisia muutoksia Harry Potter -kirjasarjan suomennoksissa tapahtuu kirjasarjan edetessä. Käsittelen muutoksia merkitysryhmien avulla vertaamalla niihin kuuluvien sanojen lukumääriä kirjoissa. Merkitysryhmien jaotteluperusteet on esitelty luvussa 3.

7.1. Uudissanojen määrän vaihtelu

On selvää, ettei Potter-suomennosten uudissanasto ole identtistä jokaisessa kirjasarjan osassa. Tähän päätelmään ohjaa jo havainto kirjasarjan osien laajuuden muutoksista: ensimmäisen Potter-suomennoksen sivumäärä on 335, toisen 365, kolmannen 456, neljännen 768 ja viidennen 1050. Uudissanojen määrä vaihtelee kirjoissa niin, että uudissanojen määrä on suurin viidennessä kirjassa, jossa uudissanoja esiintyy 323. Toisessa ja kolmannessa kirjassa on lähes yhtä paljon uudissanoja: toisessa niitä on 129 ja kolmannessa 137. Ensimmäisessä ja neljännessä kirjassa uudissanojen määrä on yhtä vaille identtinen, sillä ensimmäisessä kirjassa on 81 uudissanaa ja neljännessä 80. Kirjan laajuus ei siis vaikuta suoraan uudissanojen määrään eikä uudissanasto laajene tasaisesti kirja kirjalta.

Vaikka kyse on fantasiakirjasarjasta, kirjojen aihepiireissä on vaihtelua. Ensimmäisen kirjan funktio on tutustuttaa lukijat kirjasarjan henkilöihin ja miljööseen, antaa siis perustiedot velhomaailmasta taikaolentoineen ja -esineineen. Tämä näkyy kirjan uudissanojen aihepiireissä niin, että kolmen ensimmäisen merkitysryhmän sanamäärät ovat melko tasaväkiset. Taikaolentoja ja -kasveja sekä kouluun liittyviä sanoja on molempia 13. Taikaesineitä ja taikamaailmaan liittyviä esineitä on hiukan enemmän, 18. Vähiten sanoja kuuluu loitsujen ja taikajuomien ryhmään, vain 8. Tämän merkitysryhmäluokittelun ulkopuolelle jää vielä 31 uudissanaa. Ne ovat enimmäkseen yhdyssanoja, joiden määriteosana on *huispaus*, *jästi* tai *velho*.

Toisen kirjan juoni on ensimmäistä vauhdikkaampi heti alusta alkaen. Kirjan päähenkilö tutustuu velhomaailmaan ja omaan syntyperäänsä yhä syvemmin. Myös kouluaineet muuttuvat monipuolisemmiksi ja vaikeammiksi. Tämä näkyy jo uudissanojen määrässä, sillä ensimmäiseen kirjaan verrattuna uudissanasto on

kasvanut kokonaisuudessaan 23 sanalla. Merkitysryhmistä suurimmaksi toisessa kirjassa paljastuu taikaesineiden ja taikamaailmaan liittyvien esineiden ryhmä. Siihen kuuluu 24 sanaa. Toiseksi suurimpia ryhmiä ovat kouluun liittyvien sanojen (19 sanaa) ja loitsujen nimien ja taikajuomien ryhmä (20 sanaa). Pienimmän ryhmän muodostavat taikaolentojen ja -kasvien ryhmä, johon kuuluu vain 10 sanaa. Ensimmäiseen kirjaan verrattuna eniten on kasvanut loitsujen nimien ja taikajuomien ryhmä. Toisaalta taas taikakasvien ja -olentojen ryhmä on pienentynyt. Kouluun liittyvien ja ovat kasvaneet melko tasaisesti. Merkitysryhmiin jakamattomia sanoja on 54 sanaa eli kaksinkertainen määrä ensimmäiseen kirjaan verrattuna. Tämä johtuu lähinnä *huispaus-*, *jästi-*, *taika-* ja *velho-*alkuisten yhdyssanojen määrän lisääntymisestä.

Kolmas kirja on sävyltään edeltäjiään synkempi. Päähenkilö, Harry, on hengenvaarassa jo kirjan alussa. Lisäksi kirjassa on runsaasti kauhukirjallisuuden piirteitä, kuten esimerkiksi ihmissudeksi muuttuva velhokoulun opettaja. Merkitysryhmiin kuuluvien uudissanojen kokonaismäärä on kasvanut 21 sanalla toiseen kirjaan verrattuna ja lähes kaksinkertaistunut ensimmäiseen kirjaan verrattuna. Selvästi suurimpana merkitysryhmänä erottuu taikaesineiden ryhmä. Siihen kuuluvia sanoja on kolmannessa kirjassa yhteensä 44, eli lähes kaksinkertainen määrä toiseen kirjaan verrattuna. Lähes identtisesti on vähentynyt kouluun liittyvien sanojen sekä loitsujen ja taikajuomien määrä. Taikakasvien ja -olentojen määrä on kasvanut lähes kaksinkertaiseksi toiseen kirjaan verrattuna, sillä siihen kuuluvia sanoja on kolmannessa kirjassa 20. Merkitysryhmiin kuulumattomia sanoja on 41, siis vähemmän kuin toisessa kirjassa.

Neljännän kirjan uudissanoista merkitysryhmien ulkopuolelle on jäänyt vain 15 sanaa. Huomiota herättävin on kouluun liittyvien sanojen ryhmä, jossa on vain kaksi sanaa. Tätä voi selittää osaltaan se, että kirjan tapahtumat nivoutuvat kolmivelhoturnajaisten ympärille ja koulun tavanomaisista tapahtumista kerrotaan hyvin vähän. Toisaalta taikakasvien ja -olentojen merkitysryhmän sanamäärä on lisääntynyt. Tähän on syynä muun muassa se, että kolmivelhoturnajaisten yhteydessä kilpailijat kamppailevat useita eri taikaolentoja vastaan. Taikaesineiden sanamäärän väheneminen johtunee samasta syystä, eli kirjan juonen nivoutumisesta turnajaisten ympärille.

Viidennessä kirjassa pimeyden lordi, paha velho Voldemort on palannut velhoyhteisöön. Tapahtumat keskittyvät hyvän ja pahan väliseen taisteluun. Juonen muuttuminen monimutkaisemmaksi edellisiin kirjoihin verrattuna vaikuttaa siihen, että kaikkien merkitysryhmien sanamäärä on kasvanut. Sarjan viides kirja suorastaan vilisee uudissanoja ja velhomaailman yksityiskohtia. Tästä kertoo sekin, että koko aineiston 556 sanasta vain viidennessä kirjassa esiintyviä on 230, siis 41%.

Kaikissa paitsi neljännessä kirjassa suurin merkitysryhmä on taikaesineiden ja taikamaailmaan liittyvien esineiden ryhmä. Koko kirjasarjassa tähän ryhmään kuuluvia sanoja on 174 eli noin 31% koko kirjasarjan uudissanastosta. Kolmen muun merkitysryhmän väliset erot ovat pienemmät kuin suurimman ja toiseksi suurimman merkitysryhmän välillä.

7.2. Kirjasarjan keskeisimmät sanat

Ehkäpä suurin kysymys Harry Potter -kirjojen uudissanaston tarkastelussa on, millaiseksi hahmottuu niin sanottu ydinsanasto, kaikissa kirjoissa esiintyvien sanojen joukko. Koska aineiston kerääminen on tapahtunut käsin, se saattaa vaikuttaa yksittäisten sanojen esiintymistietoihin. Pyrin kuitenkin toteamaan, minkälaisia nämä kirjasarjan keskeiset sanat ovat ja paljonko niitä on.

Sanoja, jotka esiintyvät kaikissa viidessä kirjassa, on vähän verrattuna aineiston laajuuteen. Kuten aiemmin olen jo todennut, kirjojen juoni vaikuttaa sen sanastoon ja siten kirjasarjan sisäiseen sanaston vaihteluun.

Yksittäisiä uudissanoja tarkasteltaessa kaikissa viidessä kirjassa esiintyviä sanoja on vain 6: *huispaus*, *lajitteluhattu*, *noidankattila*, *näkymättömyysviitta*, *ryhmy* ja *räyhähenki*. Ainoastaan taikajuomien ja loitsujen nimiä ei tässä joukossa ole yhtään.

Neljässä viidestä kirjasta esiintyviä sanoja ei ole kovinkaan paljon enempää kuin kaikissa kirjoissa esiintyviä sanoja, sillä niitä on 9. Näidenkään sanojen joukossa ei ole taikajuomien ja loitsujen nimiä.

Semanttisesti vähintään neljässä kirjassa esiintyvät sanat sanat muodostavat ytimen, jonka ympärille Harry Potter -kirjojen mielikuvitusmaailma rakentuu. Erityisen tärkeä tehtävä on *jästi*-sanalla, sillä se jakaa maailman kahteen osaan,

taikamaailmaan ja tavalliseen, ja ihmiset taikoviin ja tavallisiin. Ydinsanaston urheilusanaryhmä koostuu *huispaus*-sanasta, *huispaus*-alkuisista yhdyssanoista sekä *huispaukseen* liittyvien esineiden nimistä. Huispaus on keskeinen asia Potter-kirjojen taikamaailmassa, se on velhomaailman tunnetuin urheilulaji. Se on myös Harrylle tärkeää: vähäpätöinen sankari osoittautuu luonnonlahjakuudeksi huispauksessa ja pääsee jo ensimmäisenä Tylypahkan-vuotenaan tupansa huispausjoukkueeseen. Tällä tavoin antisankarista tulee ihailtu sankari.

8. PÄÄTÄNTÖ

Pro graduni tarkoitus oli tutkia Harry Potter -kirjasarjan viiden ensimmäisen suomennoksen uudissanvoja. Valitsin useita näkökulmia sanaston tarkastelun lähtökohdiksi. Fantasiakirjallisuuden genreen liittyvien kirjallisuudentutkimuksen teorioiden liittäminen mukaan tutkimukseeni auttoi uudissanaston ja sen kontekstin suhteiden selvittämisessä. Puhuttaessa sanastontutkimuksesta on selvää, että morfologinen tarkastelu on myös tärkeää. Tutkimusaineistoni erikoislaatuisuuden vuoksi pyrin lisäksi havainnollistamaan Potter-kirjojen uudissanaston erityispiirteitä lasten kielen ja ekspressiivisyyden näkökulmista. On huomattava, että tutkimuksen lähtökohtana on ollut tutkijan henkilökohtainen kiinnostus fantasiakirjallisuuteen ja etenkin aineistoon. Tämä on vaikuttanut myös tutkimuksen näkökulmien valintaan.

Koska tutkimuskohde on osa laajasta Harry Potter -ilmiöstä, tutkimuksen rajaaminen on ollut haasteellista. Aineiston kerääminen on tapahtunut mekaanisesti kirjojen lukemisen yhteydessä. Tämän vuoksi aineisto ei ole laajuudeltaan aukoton, vaan jonkun toisen keräämänä uudissanasto saattaisi näyttää erilaiselta. Pyrkimykseni on ollut luoda niin muodollisesti kuin määrällisestikin mahdollisimman kattava kuva Harry Potter -suomennosten uudissanoista. Aineiston laajuuden vuoksi sen käsittely on ollut haastavaa. Uudissanaston jakaminen merkitysryhmiin on ainakin tässä tapauksessa ollut hankalaa. Sanaston konteksti vaikuttaa sen moniselitteisyyteen ja tulkinnanvaraisuuteen. Tässä tutkimuksessa esitelty merkitysryhmäjako on vain yksi monista mahdollisista. Sen perusteena on ollut hahmottaa uudissanvoja erityisesti fantasiakirjallisuuden genren mukaisista näkökulmista ja osoittaa Potter-kirjojen velhomaailman hierarkiaa.

Kokoavasti voisi todeta, että Harry Potter -suomennosten uudissanojen morfologia on heterogeenistä. Tähän vaikuttanee se, että suomentaja on todennut käyttävänsä runsaasti analogiamalleja uusia sanoja muodostaessaan ja hyödyntävänsä käytöstä pois jääneitä, vanhoja suomen kielen sanoja (ks. esim. Karppinen 2003: 68). Muotorakenteeltaan suurin ryhmä on yhdyssanojen joukko. Niihin kuuluu monia rakenteeltaan normitetusta suomesta poikkeavia sanoja, vaikka eniten ryhmässä on kaksiosaisia, tutuista aineksista muodostettuja uudissanvoja. Yhdyssanojen suuri määrä selittyy sillä, että se on suomen kielen sananmuodostuskeinoista helpoin. Johdoksista suuri osa on tutuista aineksista syntyneitä.

Uudissanaston merkitystä tutkittaessa merkittävä havainto oli se, että Potter-kirjojen uudissanastolla on selvä tehtävä ja merkitys fantasiagenren rakentumisessa. Sanojen muotorakenne helpottaa sanojen ymmärtämistä. Tällöin lukija pystyy seuraamaan fiktiivisen velhomaailman tapahtumia melko vaivattomasti, vaikka keksitty velhomaailma tarkoitteineen onkin reaali maailmalle vieras. Lukija saa lisätietoa velhomaailmasta myös ekspressiivisten sanojen välityksellä. Lasten kielestä tutut sanaleikit ja sanojen muodostustavat vaikuttavat humoristisesti ja värittävät uudissanosten merkityksiä.

Fantasiagenren ja uudissanaston yhteys on erottamaton Harry Potterin kontekstissa. Koska fantasiagenre edellyttää tietynlaista sanastoa, on kirjasarjan suomennosten uudissanastoilla tärkeä tehtävä fantasiagenren rakentumisessa. Uudissanosten merkitys kyseiselle kirjallisuudenlajille korostuu Harry Potter -kirjoissa etenkin fantasiagenren maailmankuvan ja kansanperinneainesten tarkastelun yhteydessä.

Uudissanaston osuus vaihtelee kirjasarjan eri osissa. Uudissanosten vaihteluihin vaikuttaa suuresti se, että jokaisessa Potter-kirjassa juoni ja tapahtumaympäristö vaihtelevat jonkin verran. Merkittävänä pidän havaintoa siitä, että varsinaista ydinuudissanastoa on todella vähän. Kaikissa kirjasarjan osissa esiintyviä sanoja on vain kuusi. Uudissanasto ei laajene tasaisesti kirjasarjan edetessä, eikä uudissanosten määrään vaikuta kirjan pituus. Vaikka kyseessä on kirjasarja, uudissanaston näkökulmasta tarkasteltuna jokainen sarjan osa muodostaa oman kokonaisuutensa.

Harry Potter -ilmiö jatkaa laajenemistaan. Tulevana kesänä julkaistaan kirjasarjan viimeinen osa englanninkielisenä. Lisäksi tänä vuonna elokuvateattereissa tullaan esittämään kirjasarjan viidennestä osasta tehtyä elokuvaa. Kaupoissa myydään edelleen Harry Potter -oheistuotteita, ja Potter-fanit päivittävät kotisivujaan Internetissä. Olen tyytyväinen saatuaani tutkia jotakin näinkin laajaa nykyajan lasten- ja nuorten kulttuurin ilmiötä. En ole ainoa Harry Potteria tutkinut, enkä varmasti viimeinenkään. Potter-ilmiö innostaa tutkijoita varmasti tulevaisuudessakin. Folkloristi Sabine Wienker-Piepho kertoo erään kollegansa uskoutuneen hänelle Potterin tutkimisesta: ”Nyt tiedän, miksi olen käyttänyt niin paljon aikaa opintoihin – jotta osaisin arvostaa Harry Potteria.”

LÄHTEET

Aineisto

- ROWLING, J. K. 1998: Harry Potter ja viisasten kivi. Helsinki: Tammi.
- ROWLING, J. K. 1999: Harry Potter ja salaisuuksien kammio. Helsinki: Tammi.
- ROWLING, J. K. 2000: Harry Potter ja Azkabanin vanki. Helsinki: Tammi.
- ROWLING, J. K. 2001: Harry Potter ja liekehtivä pikari. Helsinki: Tammi.
- ROWLING, J. K. 2004: Harry Potter ja Feeniksin kilta. Helsinki: Tammi.

Internet-lähteet

<http://www.harrypotter.fi/> (luettu 13.6.2006)

<http://194.251.244.92/opettaja/ope0106/> (luettu 13.6.2006)

http://www.viistokuja.net/index.php?page_lang=0&tab=main&qsearch=puhpallura (luettu 29.3.2007)

Muut lähteet

- AHOLA, SUVI 2001: Potter pitää suomentaja Jaana Kaparin pitkään kiireisenä. Haastattelu Helsingin Sanomissa 14.2.2001.
- BENGTSSON, NIKLAS 2000: Mielikuvituksen rajaton riemu. Bibliografia ja johdatus fantasiakirjallisuuteen. Helsinki: Lukukeskus ry.
- BLAKE, ANDREW 2004: Harry Potterin ilmestys: lastenkirjallisuus globalisoituvassa maailmassa. Tampere: Vastapaino.
- ERONEN, RIITTA 2002: Suomentaja retkellä kieleen. – Kielikello 4/2002 s. 34–36.
- HEIKKILÄ, HEIDI 2006: Pollomuhkut, posityyhtyset, karttaamattomat ja kuraveriset. Taikamaailman sananmuodostusta J. K. Rowlingin Harry Pottereissa ja niiden suomennoksissa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

- HÄKKINEN, KAISA 1997: Mistä sanat tulevat. Tietolipas 117. Toinen painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- IHONEN, MARIA 2004: Lasten ja nuorten fantasian kerronnalliset keinot. Kristian Blomberg, Irma Hirsjärvi & Urpo Kovala (toim.), *Fantasian monet maailmat* s. 76–98. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- JARVA, VESA 2003: Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa. *Jyväskylä Studies in Humanities* 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- JUSSILA, RAIMO 1996: Miten sanasto karttuu. – Ritva Liisa Pitkänen, Helena Suni & Satu Tanner (toim.), *Kielen kannoilla* s. 213–228. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Helsinki: Edita.
- KARPPINEN, HANNA 2003: Harry Potter -suomennoksissa käytetyt uudissanat. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. Kielikello. Kielenhuollon tiedotuslehti. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- LIEKO, ANNELI 1998: Lapsen kielen uudissanat. – *Virittäjä* 102 s. 550–570.
- MIETTINEN, ESKO 2004: Velhot, örkit, sankarit: johdatus fantasian maailmaan. Helsinki: Kirjapaja.
- MIKONE, EVE 2002: Deskriptiiviset sanat: määritelmät, muoto ja merkitys. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NS = Nykysuomen sanakirja 1–6, 1951–1961. Porvoo: WSOY.
- PS = Suomen kielen perussanakirja 1–3, 1990–1994. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: VAPK-kustannus.
- RIIONHEIMO, HELKA 2002: Havaintoja kahden itäsuomalaisen lapsen morfologisista poikkeamista: uudisjohdokset. – *Virittäjä* 106 s. 432–443.
- SINISALO, JOHANNA 2001: Uusia mausteita noitaliemessä. Kirja-arvostelu *Helsingin Sanomissa* 14.2.2001.
- 2004: Fantasia lajityyppinä ja kirjailijan työvälineenä. Kristian Blomberg, Irma Hirsjärvi & Urpo Kovala (toim.), *Fantasian monet maailmat* s. 11–31. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Virittäjä. Kotikielen seuran aikakauslehti. Kotikielen seura.
- WIENKER-PIEPHO, SABINE 2004: Kansantarina ja folklore fantasian maaperänä. Kristian Blomberg, Irma Hirsjärvi & Urpo Kovala (toim.), *Fantasian monet maailmat* s. 32–55. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

----- 2004: Potter-demonologia: fantasiaa vai kunnan tutkimusta? Kristian Blomberg, Irma Hirsjärvi & Urpo Kovala (toim.), *Fantasian monet maailmat* s. 99– 127. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

LIITE: HARRY POTTER -SUOMENNOSTEN UUDISSANAT KIRJASARJAN OSISSA 1–5

aaveopettaja	hevoskotka	höpötyskirous
abraxanratsu	hikkamakeinen	höyheninen
ahmintaloitsu	hilpeytysloitsu	ihmeteipata
ajankääntäjä	hiustenlähdetys	ihmeteipattu
ajatuseula	hiustennostatusliemi	ihmeteippi
akonikum	hopeakoje	ihmisryhmy
akromantella	hopeasaukko	ihmistysloitsu
alkajaispidot	hopeasirppi	iilimatomehu
alohomora	hormimatkustus	ikijääpuikko
alruunamehu	hormipulveri	ikitarttumistaika
animaagi	hormiverkkokonttori	ikälinja
ankeuttaja	hormiverkosto	ilmiintyminen
ankeuttajahyökkäys	hornankärri	ilmiintymiskoe
aseistariisuntaloitsu	horrosta	ilmiintymiskoekeskus
aulanoita	huippujahtaaja	ilmiintyä
aurori	huispaaminen	ilmikumi
aurorikoulutus	huispaus	ilmiskooppi
aurorivirasto	huispausharjoitukset	inkivesilisko
basiliski	huispausjoukkue	inkvisitiopartio
besoari	huispauskaapu	inkvisitiopartiolainen
besoarikivi	huispauskausi	iseeviot-peili
elollistamisloitsu	huispauskenttä	jalanlukituskirous
eläinmuodonmuutos	huispausliiga	jarruloitsu
ennustustunti	huispausmatsi	johtajapoika
estomanaus	huispausmestari	johtajatyttö
etananoksennusloitsu	huispausmestaruus	joukkuekaapu
ex-aurori	huispausottelu	juhlakaapu
fletkumato	huispauspallo	juomamestari
friikkikoulu	huispauspokaali	jähmetyслоitsu
gurgi	huispausstadion	jästi
gäätä	huispaussuosikki	jästiasia
hahmonvaihtaja	huispaustapaturma	jästiensuojalaki
haisku	huispaustreenit	jästienvastainen
halkeentua	huispausvaruste	jästiesine
hammasvälilankaminttu	huispausvastustaja	jästihame
harhautusloitsu	huispausvirhe	jästihelikopteri
harhaututtaa	huonomuistisuusjuoma	jästijoukko
hattarakynä	hutitaika	jästikama
hebridienmusta	hutsumyrkky	jästikamera
hedelmäetana	hutsunmuna	jästikatu
hehkusima	hutsuporukka	jästikauppa
heittoherja	häivytykskaappi	jästikaupunki
heliopaatti	hävetystauti	jästikulkuneuvo
helttalintu	hämykeiju	jästilapsi
heptomologia	hämäysloitsu	jästilastenkirja

jästilähiö	kermakaljapullo	kutsuloitsu
jästilääketiede	kidusruoho	kuumanrakkula
jästimaailma	kidutuskirous	kuumekola
jästinkestävä	kielensidonta	kuupallo
jästinmetsästys	kiertotatarpehko	kuusenvälkeseppele
jästipaukkukaramelli	kiljukaali	kyhmi
jästiperhe	kilokielimelli	kärmeskieli
jästiperspektiivi	kilpaluuta	kärmessuu
jästipoliisi	kilpiloitsu	kärppävoileipä
jästiraha	kimeera	kärvihirpäpuska
jästiromu	kirkujojo	käärmerokko
jästišakki	kirkunappari	laiskiaispyörähdys
jästisiivous	kirouksenmurtaja	lajitteluhattu
jästisyntyinen	kirskuristaja	lajitteluseremonia
jästitakki	kitakivi	lehdenjakajapöllö
jästitalo	kitakivikerho	leijuntaloitsu
jästitavara	kitakivipeli	lemumahla
jästitemppu	kivihirviö	lemupelletti
jästitieto	koiruoho	lepakonrākäherja
jästitön	koiruohouute	liemitunti
jästiuutiset	kokovartalolukko	lieskankylmennysloitsu
jästivaate	kolmivelhoturnajaiset	lihansyöjäetana
jästivalmiste	kolmivelhovoitto	lihansyöjäetanakarkote
jästivanhemmat	komennuskirous	lirppuva
jättiläiskaveri	kompporras	lisäveriliemi
jäähiiri	korjausloitsu	livahtajakukka
kaapukauppa	corpinkynsi	lohikäärmeenlanta
kaato	corpinkynsipoika	loihmistaike
kadunvelho	kotitonttu	loistovelho
kahvavaha	kotkansulkakynä	loitsukerho
kaikkarit	kouluarkku	loitsukirja
kaikkoontua	koulukaapu	loitsukäytävä
kaljuuna	koulutaikakirja	loitsuluokka
kaljuuna-arpajaiset	kristallikupla	loitsuläksy
kaljuunarasia	kukkolisko	loitsuopettaja
kalmakoira	kultakaljuuna	loitsutunti
kameleonttihenki	kultasioppi	luihuinen
kanariaviineri	kumikolja	luihuisjengi
kantajapöllö	kuolemapäivä	luihuisjoukko
karkotaseet	kuolonsyöjä	luihuisrykelmä
karttaamaton	kuolonsyöjätoveri	luihuistyttö
kasviarsenikki	kuplapääloitsu	lukilitis
katoamistaika	kuraverinen	luksusloimu
katoutettava	kurpitsapore	lukukaudenaloituspidot
katouttaa	kurttuviikuna	lumoutusloitsu
kaukokorvat	kutistusjuoma	lunaskooppi
kermakalja	kutistusliemi	luudanviritys
kermakaljakorkki	kutitusloitsu	luutakolari

luutakompassi	ornitotiikka	pönttösyyte
luutasäännös	osin-ihminen	raivotar
läksykalenteri	pakkulaxpulveri	rauhanjuoma
maahishopea	pallosalama	riikinkukonsulkakynä
maahisryhmä	parannustiede	riiviöryhmy
maahistahista	peikonjalkasateen-	risasieni
maahisyhteys	varjoteline	risuotus
maalaisnoita	pergamenttikirjekuori	rohkelikko
mahonkisauva	perhepöllö	rohkelikkojoukkue
manauksenestolakkaus	peruspaukkusarja	rohkelikkokatsoja
matkaviitta	peruutuspartio	rohkelikkopelaaja
mehujauhepallo	pihtihäntäkukka	rohkelikkopöytä
metamorfimaagi	piiskalupa	rohtokuirimo
metsinkäinen	pikapöllö	roiskuhupsu
metsinkäiskulta	pilavelhoilupuoti	rotannokare
metsänneito	pimentorokko	rottavirkiste
monijuomaliemi	pimeytin	rottavirkistepullo
muistiloitsu	pinnauspurtava	rupikonnahillo
muistipallo	pippurijuoma	rupirakkopalko
muodonmuutoskirja	pippuripiru	ruttukuono
muodonmuutosläksy	pirunnuora	ruttusarvinen
muodonmuutostunti	pitkomikko	ryhmy
muuntautumisoitsu	poimittaislinja	ryhmynpenikka
myrkkykynttilä	poistokirous	ryynirae
myrkkylonkeroinen	pollomuhku	räiskeperäinen
myrsyli	pomppumukula	räyhähenki
myrsyliuute	porlokki	räyhääjä
myrsyliuutekulho	porttiavain	röpelöniska
märkäsyttävä	porttiavainvirasto	röyhtäyspulveri
mörkökirous	postipöllö	salaisuussäädös
narksu	pronssisulmu	salaisuussäädöstö
neilivesi	puhdasverinen	sammakonkutusaippua
nenäverenvuotonugaa	puhdasverisyysvimma	sarvipyrstö
niistaisikki	puhemaahinen	sarvisammakko
noidankattila	puhpallura	sauvaturvallisuus
noidankattilalasti	puolijätti	sekavuussekoitus
noidankattilaleivos	puolilajinen	sidekalvontulehduskirous
noitasapatti	puoliverinen	sieppi
noitayhteisö	purkkapallopurkka	sirppi
noituuskoulu	putkimato	sisulisko
nukkujuoma	puuskupuh	sitaattisulka
näkymättömyyskenttä	puuskupuhpoika	sokerisulkakynä
näkymättömyystaika	puuskupuhtyttö	sokkiloitsukuuri
näkymättömyystekstin	pyörrytyspastilli	sontapommi
näkymättömyysteltoa	pääkiekko	sudenmyrkkyjuoma
näkymättömyysviitta	päättömyyspäähine	suklaasammakkokortit
okklumeus	pöllölä	sukupallo
okklumeustunti	pöllöposti	sulmu

suojaloitsu	torahammasfrisbee	vedenväki
suojautumistaika	torakkaterttu	veela
suojelius	totuustutka	velhoarmeija
suojeliusloitsu	tuholaisneuvontakeskus	velhokauppa
suolilja	tukantuuhennusloitsu	velhokoulu
suomulaho	tuleemeneehuone	velhokulta
surkki	tulirapu	velhokunta
surmansilmukka	tuliviski	velhokuva
suttupergamentti	tuliviskilasi	velholehti
suurenusloitsu	tupamestaruus	velhomaailma
syyläkuoripulveri	tupruherne	velhonnattu
sädehtimisliuos	turvapeikko	velhonkaapu
taikaeläin	turvotusliuos	velhonvastainen
taikaeläinkauppa	tuskitus	velhopankki
taikahattu	tuvanjohtaja	velhopankkitoiminta
taikahistoria	tylyaholainen	velhopaukkukaramelli
taikahuolto	tylypahkalainen	velhoperhe
taikajuoma-aines	tällipaju	velhorotu
taikajuomatunti	ukonhattu	velhošakki
taikakatastrofi	ulvoja	velhošakkinappulat
taikakatastrofiministeriö	umkupulaari	velhosuku
taikakaupankäynti	unhoituttaa	velhosukulainen
taikalainvartijaosasto	unhoituttaja	velhotar
taikalainvartijaryhmä	uskollisuusloitsu	velhotarvikeliike
taikalainvartijayksikkö	vahinkotaika	velhotoveri
taikalakivirasto	vahtivelho	velhotulisija
taikaliemitahrainen	vahvistajakasvi	velhourheilu
taikaliikenneosasto	vahvistusliuos	velhovalokuva
taikamaailma	vaiennusloitsu	velhovankila
taikaministeri	vaihdosloitsu	velhoveri
taikaministeriö	valekaljuuna	velhoyhteisö
taikaolento	walesinvihreä	velhoystävä
taikaonnettomuus	valonsamuttaja	verenpetturipenska
taikaotus	valvojaoppilas	vesihenki
taikaperhe	valvojaoppilasmerkki	vessakummitus
taikaurheiluosasto	valvojaoppilassysteemi	vierinkivi
taikavaurio	valvojaoppilasvelvollisuus	viholaiskuvastin
taikavehe	vankkuutettu	viiltokiltti
taikayhteistyö	vankkuutusloitsu	viuhpiipore
takavarpuleikkuri	varanäkymättömyysviitta	viuhumato
tehohoitoliemi	vastaanottonoita	voimistusjuoma
tehohoitoloitsu	vastakirous	vuorenpeikko
thestralli	vastamanaus	vuorenäijä
toffeekärpänen	vedenkieli	yli-inkvisiittori
tontunvaate	vedenneito	yrttitieto